

**TURUN
YLIOPISTO**
Oikeustieteellinen
tiedekunta

”Liian hyvää ollakseen totta”

Asianomistajan oman toiminnan vaikutus verkkopetosten rangaistavuuteen

Rikosoikeus, vastuu ja vastuuseen asettaminen

Tutkielma

Laatija:

Henni Heikkinen

13.12.2022

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu

Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

Tutkielma

Oppiaine: Rikosoikeus

Tekijä: Henni Heikkinen

Otsikko: ”Liian hyvää ollakseen totta” – Asianomistajan oman toiminnan vaikutus verkkopetosten rangaistavuuteen

Ohjaajat: Tatu Hyttinen ja Lauri Luoto

Sivumäärä: 53 sivua

Päivämäärä: 13.12.2022

Tässä tutkielmassa tarkastelen asianomistajan omaa toimintaa verkkopetosten kontekstissa. Tarkoitukseni on selvittää kriminaalipoliittisesti orientoituneen rikoslainopillisen tutkimussuuntauksen avulla, miten asianomistajan oma toiminta vaikuttaa petosrikosten ja erityisesti verkkopetosten rangaistavuuteen. Tarkasteluni kohteena on rikoslain (RL, 38/1889) 36:1.1:n (769/1990) petosrikossäännös, ja tavoitteenani on selvittää, miten asianomistajan omaa toimintaa tulisi tämän säännöksen valossa arvioida. Pyrin tässä tutkielmassa jäsentämään rationaaliseksi kokonaisuudeksi niitä rikosoikeudellisesti merkityksellisiä seikkoja, jotka on otettava huomioon, kun arvioidaan asianomistajan omaa toimintaa petosrikosten kontekstissa. Lisäksi nostan tässä tutkielmassa esiin nykyiseen oikeustilaan liittyviä haasteita.

Tutkimusaineistoni koostuu rikoslainopillisen tutkimuksen perinteisistä lähteistä: säädöstekstistä, hallituksen esityksestä, virallislähteistä, korkeimman oikeuden oikeuskäytännöstä ja oikeuskirjallisuudesta. Tämän tutkielman aiheen kannalta merkittävimpiä oikeuskirjallisuuden lähteitä ovat olleet Jussi Tapanin väitöskirja *”Petos liikesuhteessa”* sekä hänen artikkelinsa *”Miten asianomistajan selonottovelvollisuus määrittää petoksen rangaistavuuden alaa?”*. Oikeuslähteiden lisäksi hyödynnän tässä tutkielmassa argumentaationi tukena myös esimerkinomaisia verkkopetostyyppejä, joiden avulla havainnollistan ja konkretisoin argumentaatiotani.

Tämän tutkielman perusteella asianomistajan oman toiminnan arvioinnissa nivoutuvat yhteen petosrikossäännöksessä tarkoitettujen erehdyksen arviointi, asianomistajan perustellut odotukset sekä asianomistajan suostumus. Asianomistajan selonottovelvollisuus yhdistää nämä asianomistajan oman toiminnan arvioinnin kannalta merkitykselliset seikat toisiinsa. Petosrikosten kontekstissa asianomistajalle on mahdollista asettaa selonottovelvollisuus, sillä asianomistajan itsemääräämisoikeuden mukainen oikeus päättää omista eduistaan pitää sisällään myös vastuun päätöksentekoon liittyvästä harkintaprosessista.

Tämän tutkielman perusteella sen arvioiminen, milloin asianomistajan oma toiminta vaikuttaa petosrikosten rangaistavuuteen, vaatii nykyisessä oikeustilassa paljon tapauskohtaista harkintaa ja punnintaa. Todellisuudessa tällaiseen harkintaan ja punnintaan ei lainkäytössä ole todennäköisesti mahdollisuuksia. Petosrikosten kontekstissa asianomistajan oman toiminnan huomioon ottamiselle on kuitenkin olemassa kriminaalipoliittiset perusteet, joten asianomistajan oman toiminnan ja sen vaikutusten arvioinnin selkeämmälle systematisoinnille on olemassa perusteltu tarve.

Avainsanat: asianomistaja, kyberrikollisuus, lainoppi, petos, rangaistavuus, rikoslaki

Sisällys

Lähteet.....	IV
Lyhenteet.....	X
1 Johdanto.....	1
1.1 Tutkielman aihe ja tutkimuskysymys	1
1.2 Tutkielman rajaukset.....	3
1.3 Tutkielman metodi	5
1.4 Tutkielman lähteet.....	8
1.5 Tutkielman rakenne.....	9
2 Petos	11
2.1 Erehdyttämispetos (RL 36:1.1).....	11
2.2 Erehdys petoksen tunnusmerkkinä	13
2.3 Verkkopetokset	16
3 Asianomistajan oma toiminnan arviointi verkkopetosten kontekstissa	22
3.1 Asianomistajan oman toiminnan huomioon ottamisen kriminaalipoliittiset perusteet.....	22
3.2 Asianomistajan suostumus.....	24
3.3 Asianomistajan selonottovelvollisuus.....	28
3.3.1 Asianomistajan selonottovelvollisuudesta	28
3.3.2 Suojelutarpeen periaate	29
3.3.3 Suhteellisuusperiaate	33
3.3.4 Konkreettisen epäilyn -kriteeri	35
3.4 Asianomistajan henkilökohtaiset ominaisuudet.....	38
4 Asianomistajan oman toiminnan vaikutus verkkopetosten rangaistavuuteen 	42
4.1 Rangaistavuuden poistava vaikutus.....	42
4.2 Asianomistajan oman toiminnan vaikutusten arviointiin liittyvät haasteet	45
5 Lopuksi	48

Lähteet

Kirjallisuus

Aarnio, Aulis, Mitä lainoppi on? Tammi 1978.

Button, Mark – McNaughton Nicholls, Carol – Kerr, Jane – Owen, Rachael, Online frauds: Learning from victims why they fall for these scams. Australian and New Zealand Journal of Criminology Vol 47(3) 2014, s. 391–408.

Button, Mark – Cross, Cassandra, Technology and fraud: The ‘fraudogenic’ consequences of the Internet revolution, s. 78–95 teoksessa McGuire, M. R. – Holt, Thomas J. (ed.), The Routledge Handbook of Technology, Crime and Justice. Routledge 2017.

Cheshire, Coye, Online Trust, Trustworthiness, or Assurance? Daedalus Vol. 104 No.4 Protecting the Internet as a Public Commons 2011, s. 49–58.

Clough, Jonathan, Principles of Cybercrime. Cambridge University Press 2015.

Haasio, Ari, Netin pimeä puoli. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2013.

Hahto, Vilja, Uhrin myötävaikutus ja rikosentekijän vastuu – Rikos- ja vahingonkorvausoikeudellinen tutkimus tekoa edeltävästä uhrikäyttäytymisestä fyysistä koskemattomuutta loukkaavissa rikoksissa. Edita Publishing Oy 2004.

Hakamies, Kaarlo, Maksukyvyttömyys ja taloudellinen hyöty rikosoikeudessa. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisut 2012.

Hakamies, Kaarlo, 24. RL 36: Petos ja muu epärehellisyys teoksessa Lappi-Seppälä, Tapio – Hakamies, Kaarlo – Helenius, Dan – Melander, Sakari – Nuotio, Kimmo – Ojala, Timo – Rautio, Ilkka, Rikosoikeus. Alma Talent Oy. Saatavissa <https://verkkokirjahylly-almatalent-fi.ezproxy.utu.fi/teos/GAHBGXCTDG#kohta:RIKOSOIKEUS/piste:tCil>, päivitetty 2021–2022.

Hirvonen, Ari, Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan. Yleisen oikeustieteen julkaisuja 17 2011.

Kolttola, Ilari – Danielsson, Petri, Omaisuusrikokset, s. 95–122 teoksessa Kolttola, Ilari (toim.), Rikollisuustilanne 2020: Rikollisuuskehitys tilastojen ja tutkimusten valossa. Katsauksia 49/2021. Helsingin yliopisto, kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti 2021.

- Korkka-Knuts, Heli – Helenius, Dan - Frände, Dan, Yleinen rikosoikeus. Edita Publishing Oy 2020.
- Laitinen, Jaana, Kodin kyberopas: ohjeita digitaaliseen arkeen. Turvallisuuskomitea 2017.
- Lappi-Seppälä, Tapio, Rikosoikeustutkimus, kriminaalipoliittinen orientaatio – ja metodi, s. 181–218 teoksessa Häyhä, Juha (toim.), Minun metodini. WSLT 1997.
- Lappi-Seppälä, Tapio, RL 28: Varkaus, kavallus ja luvaton käyttö teoksessa Lappi-Seppälä, Tapio – Hakamies, Kaarlo – Helenius, Dan – Melander, Sakari – Nuotio, Kimmo – Ojala, Timo – Rautio, Ilkka, Rikosoikeus. Alma Talent Oy. Saatavissa <https://verkkokirjahylly-almatalent-fi.ezproxy.utu.fi/teos/GAHBGXCTDG#kohta:RIKOSOIKEUS/piste:tCil>, päivitetty 2021–2022.
- Länsineva, Pekka, 11. Omaisuudensuoja (PL 15 §) teoksessa Hallberg, Pekka – Karapuu, Heikki – Ojanen, Tuomas – Scheinin, Martin – Tuori, Kaarlo – Viljanen, Veli-Pekka, Perusoikeudet. Alma Talent Oy. Saatavissa <https://verkkokirjahylly-almatalent-fi.ezproxy.utu.fi/teos/EAHBGXCTDG#kohta:PERUSOIKEUDET/piste:t63q>, päivitetty 23.4.2010.
- Melander, Sakari, Rikosvastuun yleiset edellytykset. Tietosanoma 2016.
- Niemi, Matti Ilmari, Lainopillisin tiedon objektiivisuudesta. Lakimies 7–8/2017, s. 950–969.
- Nuutila, Ari-Matti, Rikoslain yleinen osa. Lakimiesliiton kustannus 1997.
- Rankinen, Juho, Rikosoikeudellisesta huolimattomuudesta ja huolesta rikosoikeuteen. Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta 2020.
- Riekkinen, Juhana, Verkkopetoksista ja todistelusta. Lakimies 1/2018, s. 75–102.
- Shannon, David – Hradilova Selin, Klara – Skinnari, Johanna – Hörnqvist, Linda, Bedrägeribrottsligheten i Sverige. Kartläggning och åtgärdsförslag. Rapport 2016:9. Brottsförebyggande rådet 2016.
- Sisäministeriö, Tietoverkkorikollisuuden torjuntaa koskeva selvitys. Sisäministeriön julkaisu 14/2017.
- Ståhlberg, Kaarlo L., Petoksesta. Erityisesti pitäen silmällä erehdyksen aikaan saamista ja vireillä pitämistä sekä tavaran ja rahan tappiota. Suomalainen lakimiesyhdistys 1964.

Tanttari, Sonja – Alanko, Markus, Petosrikollisuus ja sen ehkäisy.

Rikoksantorjuntakatsaus 2017. Oikeusministeriön julkaisu 58/2017.

Tapani, Jussi, Rikosoikeudellinen laillisuusperiaate taloudellisten vaihdantasuhteiden puristuksessa. Defensor Legis 6/2002, s. 939–965.

Tapani, Jussi, Petos liikesuhteessa. Suomalainen lakimiesyhdistys 2004.

Tapani, Jussi, Miten asianomistajan selonottovelvollisuus määrittää petoksen rangaistavuuden alaa? Teoksessa Juridiikan artikkelit. Alma Talent Oy.

Saatavissa [https://verkkokirjahylly-almatalent-](https://verkkokirjahylly-almatalent-fi.ezproxy.utu.fi/teos/IAGBGXETEB#/kohta:Tapani(((:(20)Miten((20)asianomis)

[fi.ezproxy.utu.fi/teos/IAGBGXETEB#/kohta:Tapani\(\(\(:\(20\)Miten\(\(20\)asianomis](https://verkkokirjahylly-almatalent-fi.ezproxy.utu.fi/teos/IAGBGXETEB#/kohta:Tapani(((:(20)Miten((20)asianomis)
[tajan\(\(20\)selonottovelvollisuus\(\(20\)m\(\(e4\)\)\(e4\)ritt\(\(e4\)\)\(e4\)\(\(20\)petoksen\(\(20\)r](https://verkkokirjahylly-almatalent-fi.ezproxy.utu.fi/teos/IAGBGXETEB#/kohta:Tapani(((:(20)Miten((20)asianomis)
[angaistavuuden\(\(20\)alaa?\(:Kolme\(\(20\)esimerkki\(\(e4\)\(:Riskisijoitus/piste:t1990](https://verkkokirjahylly-almatalent-fi.ezproxy.utu.fi/teos/IAGBGXETEB#/kohta:Tapani(((:(20)Miten((20)asianomis)
[zzzzvn1](https://verkkokirjahylly-almatalent-fi.ezproxy.utu.fi/teos/IAGBGXETEB#/kohta:Tapani(((:(20)Miten((20)asianomis). Julkaistu alun perin teoksessa Paloranta, Paula (toim.),

Keskuskauppakamarin liiketapalautakunta 80 vuotta. Alma Talent Oy 2017.

Tapani, Jussi, 7.8 Petos teoksessa Frände, Dan – Matikkala, Jussi – Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti – Viljanen, Pekka – Wahlberg, Markus, Keskeiset rikokset. Edita Publishing Oy 2018.

Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti, Korkeimmasta oikeudesta. Defensor Legis 3/2005, s. 649–665.

Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti, Rikosoikeus – Rangaistuksen määrääminen ja täytäntöönpano. Alma Talent Oy 2016.

Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti – Hyttinen, Tatu, Rikosoikeuden yleinen osa: vastuuoppi. Alma Talent Oy 2019.

Tolvanen, Matti, Rikosoikeus ja rikollisuuden tutkimus, s. 272–294 teoksessa Miettinen, Tarmo (toim.), Oikeustieteellinen opinnäyte - Artikkeleita oikeustieteellisten opinnäytteiden vaatimuksista, metodista ja arvostelusta. Edita Publishing Oy 2016.

Vikatmaa, Juha, Erehdyksestä. Suomalainen lakimiesyhdistys 1970.

Virtanen, Jussi, Laiminlyöjän petos. Oikeustiede – Jurisprudentia XXXVIII:2005, s. 521–601.

Yar, Majid – Steinmetz, Kevin F., Cybercrime and Society. SAGE Publications Ltd 2019.

Virallislähteet

HE 66/1988 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle rikoslainsäädännön kokonaisuudistuksen ensimmäisen vaiheen käsittäväksi rikoslain ja eräiden muiden lakia muutoksiksi.

Internetlähteet

Finanssiala ry, Poliisi, Kuluttajaliitto, Liikenne- ja viestintäviraston

Kyberturvallisuuskeskus, Kela, Digi- ja väestötietovirasto, Aktia, Handelsbanken, Nordea, OmaSäästöpankki, OP ryhmä, POP Pankki, S-Pankki, Säästöpankki, Microsoft, Varo, varmista ja varoita -kampanja. 2022.
<https://www.kuluttajaliitto.fi/varo-varmista-varoita/>.

Helpinen, Varpu, Mies tekeytyi "Aino Kaivolaksi" ja huijasi ostajia toistuvasti netissä – oikeus antoi sarjahuijuttajalle kovennetun tuomion. Yle 27.10.2022.
<https://yle.fi/a/3-12668894>.

Kotimaisten kielten keskus ja Kielikone Oy, Kielitoimiston sanakirja. 2021.
<https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/#/>.

Kuluttajaliitto, Koronavirukseen liittyvät huijaukset.
<https://www.kuluttajaliitto.fi/materiaalit/koronavirukseen-liittyvat-huijaukset/>.

Kuluttajaliitto, Huijaripodi: Jakso 8: Miksi ihmistä on niin helppo huijata? 2021.
<https://www.kuluttajaliitto.fi/huijaripodi/#jakso8>.

Kuluttajaliitto, Näin tunnistat digihuijauksen. 2021.
https://www.kuluttajaliitto.fi/uploads/2020/11/5b621e5b-naintunnistatdigihuijauksen_fin_saavutettava.pdf.

Kyberturvallisuuskeskus, Näin suojaudut nettihuijaukselta. 2.2.2021.
<https://www.kyberturvallisuuskeskus.fi/fi/ajankohtaista/ohjeet-ja-oppaat/nain-suojaudut-nettihuujaukselta>.

Kyberturvallisuuskeskus, Kyberturvallisuuskeskuksen viikkokatsaus – 46/2022. 18.11.2022.
<https://www.kyberturvallisuuskeskus.fi/fi/ajankohtaista/kyberturvallisuuskeskuksen-viikkokatsaus-462022>.

Palmgren, Johannes, Pankit torjuivat alkuvuodesta huijauksia 6,7 miljoonan euron edestä – huijausmäärät enteilevät vilkasta petosvuotta. Finanssiala 21.9.2022.

<https://www.finanssiala.fi/uutiset/pankit-torjuivat-alkuvuodesta-huijauksia-67-miljoonan-euron-edesta-huijausmaarat-enteilevat-vilkasta-petosvuotta/>.

Poliisi, Poliisi varoittaa – poliisijohdon nimissä lähetetty huijausviestejä. 7.9.2022.

<https://poliisi.fi/-/poliisi-varoittaa-poliisijohdon-nimissa-lahetetty-huijausviesteja>.

Poliisi, Huijarit esiintyvät jälleen poliisijohtona. 13.9.2022. <https://poliisi.fi/-/huijarit-esiintyvät-jalleen-poliisijohtona>.

Poliisi, Lisääntyneet sähkösopimusten vaihdot tuovat uusia mahdollisuuksia petosrikollisuuteen. 20.9.2022. <https://poliisi.fi/-/lisaantyneet-sahkosopimusten-vaihdot-tuovat-uusia-mahdollisuuksia-petosrikollisuuteen>.

Rikosuhripäivystys, Rakkauspetokset ja romanssihuijaukset verkossa.

<https://www.riku.fi/erilaisia-rikoksia/rakkauspetokset-verkossa/>.

Rikosuhripäivystys, "Ei koske minua" - Nettihuijauksen uhriksi voi joutua niin nuori, työikäinen kuin ikääntynyt. 22.10.2020. <https://www.riku.fi/nettihuijauksen-uhriksi-voi-joutua-kuka-vain/>.

Talasterä, Johanna, Henry Johanssonin epäilykset heräsivät, kun äiti löysi upean miehen netistä – pian hän joutui mukaan sotkuun, joka tuhosi äidiltä kaiken. Yle 5.11.2022. <https://yle.fi/a/74-20003389>.

Talous- ja velkaneuvonta, Talous haltuun. 2.12.2020.

https://oikeus.fi/talousjavelkaneuvonta/fi/index/taloushaltuun_1.html.

Viestintävirasto, Kyberturvallisuuskeskus, Näin meitä huijataan! Verkossa yleisesti tavattuja huijausmenetelmiä. 30.3.2017.

https://www.kyberturvallisuuskeskus.fi/sites/default/files/media/file/Nain_meita_huijataan.pdf.

Tilastot

Poliisin tietoon tulleet rikokset rikosryhmittäin ja -nimikkeittäin poliisilaitoksittain.

Poliisin tulostietojärjestelmä PolStat 15.11.2022.

Oikeustapaukset

KKO 1934-II-24

KKO 1950-II-122

KKO 1953-II-3

KKO 1978-II-110

KKO 1995:23

KKO 1995:24

KKO 1995:25

KKO 1997:140

KKO 2004:109

KKO 2011:84

KKO 2013:12

KKO 2018:24

Lyhenteet

EIS	Euroopan ihmisoikeussopimus (SopS 18–19/1990)
HE	hallituksen esitys
KKO	korkein oikeus
PL	perustuslaki (731/1999)
RL	rikoslaki (39/1889)

1 Johdanto

1.1 Tutkielman aihe ja tutkimuskysymys

Moni meistä hoitaa tänä päivänä omia taloudellisia asioitaan verkossa. Verkon välityksellä voimme käydä kauppaa, hoitaa päivittäisiä pankkiasioita sekä tehdä erilaisia sopimuksia. Lisääntyneen verkkoasioinnin seurauksena myös rikollisuus on siirtynyt yhä enenevissä määrin verkkoon.¹ Verkkoasioinnin lisääntyminen selittääkin osaltaan myös petosrikosten määrän kasvua.² Teknologian kehitys ja erityisesti internetin laajentunut käyttö tarjoavat rikoksentekijöille jatkuvasti uusia mahdollisuuksia sekä kehittää jo olemassa olevia petosrikosten muotoja että luoda täysin uusia petosrikostyypppejä.³ Yhteiskunnan kehittyessä myös petosrikoksille suotuisia uusia tekoympäristöjä kehittyy jatkuvasti lisää.⁴

Petosrikosten suuri määrä ja vaihtelevat tekotavat vaikeuttavat viranomaisten mahdollisuuksia ennaltaehkäistä petosrikoksia. Petosrikosten ennaltaehkäisyssä korostuukin kansalaisten oma tietoisuus, toiminta ja valppaus.⁵ Ihmisten varomattomuus verkossa on kuitenkin lisääntynyt samaan aikaan, kun taloudellinen toiminta verkossa on arkipäiväistynyt.⁶ Tässä tutkielmassa tarkastelen verkossa tapahtuvaan taloudelliseen toimintaan liittyvää huolellisuutta sekä huolimattomuutta. Tarkasteluni kohteena on rikoslain (RL, 38/1889) 36:1.1:n (769/1990) petosrikossäännös, ja tavoitteenani on selvittää, miten asianomistajan omaa toimintaa tulisi tämän säännöksen valossa arvioida. Tässä tutkielmassa keskityn tarkastelemaan asianomistajan omaa toimintaa erityisesti verkkopetosten⁷ kontekstissa.

¹ Rikollisuutta esiintyy yleisesti siellä, missä potentiaaliset asianomistajat ovat. Kun potentiaaliset asianomistajat siirtyvät verkkoon, rikolliset siirtyvät perässä. Ks. esim. Haasio 2013, s. 13.

² Koltola – Danielsson 2021, s. 101. Petosrikosten määrä on kasvanut viimeisen viiden vuoden aikana. Ks. PolStat 15.11.2022, Koko maa, Petos, 2017–2021.

³ Button – Cross 2017 s. 84–86 ja Clough 2015, s. 3–4. Viime aikoina esimerkiksi sähkönmyyntimarkkinoilla tapahtuneet muutokset ja lisääntyneet sähkösopimusten vaihdot ovat avanneet uusia mahdollisuuksia petosrikosten tekijöille. Ks. Poliisi 20.9.2022. Myös koronapandemia on tarjonnut rikoksentekijöille mahdollisuuden kehittää uusia koronavirukseen liittyviä petoksia. Ks. Kuluttajaliitto, Koronavirukseen liittyvät huijaukset.

⁴ Virtanen 2005, s. 552.

⁵ Tanttari – Alanko 2017, s. 17.

⁶ Clough 2015, s. 211.

⁷ Tässä tutkielmassa tarkoitan verkkopetoksilla sellaisia petosrikoksia, jotka tehdään tietoverkkoa hyväksi käyttäen. Ks. Yar – Steinmetz 2019, s. 13 ja Sisäministeriö 2017, s. 22.

Tutkimuskysymykseni on, miten asianomistajan oma toiminta vaikuttaa petosrikosten ja erityisesti verkkopetosten rangaistavuuteen.

Perinteisesti rikosoikeudessa on katsottu, että rikos on tekijän uhriin kohdistama loukkausteko. Rikos voidaan kuitenkin ymmärtää myös osaksi ihmisten välistä kanssakäymistä.⁸ Yksittäistä rikostilannetta on tällöin mahdollista tarkastella tekijän ja asianomistajan välisenä vuorovaikutustapahtumana.⁹ Petosrikoksessa on kyse nimenomaan tekijän ja uhrin välisestä vuorovaikutustapahtumasta, jossa uhri perustaa päätöksentekonsa tekijältä saamansa informaation tai saamastaan informaatiosta tekemänsä johtopäätöksen varaan.¹⁰ Tästä syystä petosrikoksia tarkasteltaessa on perusteltua ottaa tarkastelun kohteeksi myös potentiaalisen uhrin oma toiminta sekä potentiaalisen uhrin informaation hankinnalle ja prosessoinnille asetettavat normatiiviset velvoitteet.

Tarkastelen tässä tutkielmassa verkkopetoksia ja verkkopetosten rangaistavuutta asianomistajan näkökulmasta. Tyypillisesti rikosoikeudessa tarkastelu painottuu tekijän näkökulmaan, mutta koska tämän tutkielman keskiössä on asianomistajan oma toiminta ja tulen tässä tutkielmassa kiinnittämään huomiota erityisesti asianomistajan itsemääräämisoikeuteen sekä asianomistajan rikosoikeudellisen suojan tarpeeseen, on tutkielman aihetta mielekästä lähestyä nimenomaan asianomistajan näkökulmasta. Asianomistajan näkökulman valitsemista puoltaa myös se, että tämän tutkielman keskiössä olevat verkkopetokset perustuvat usein toimintamalliin, jossa tekijä pyrkii erehdyttämään pieniä summia mahdollisimman monelta asianomistajalta¹¹. Koska verkkopetokset kohdistuvat usein suureen määrään potentiaalisia asianomistajia, on mielestäni tärkeää tutkia, miten asianomistajan oma toiminta hahmottuu verkkopetosten kontekstissa ja millainen vastuu potentiaaliselle asianomistajalle itselleen voidaan asettaa.

⁸ Nuutila 1997, s. 19 ja Hahto 2004, s. 47.

⁹ Hahto 2004, s. 48.

¹⁰ Tapani 2004, s. 168 ja 174.

¹¹ Button et al. 2014, s. 400 ja Tanttari – Alanko 2017, s. 16.

1.2 Tutkielman rajaukset

Tämän tutkielman ensimmäinen merkittävä rajausta kohdistuu tutkimuskohteeseen. Olen rajannut tämän tutkielman ulkopuolelle RL 36:1.2:n mukaisen tietojenkäsittelypetoksen. Tässä tutkielmassa tutkimuskohteenani on ainoastaan RL 36:1.1:n mukainen petosrikos. RL 36:1.1:n mukainen petosrikos on rangaistava myös yrityksenä, mutta olen rajannut petoksen yritykseen liittyvät kysymykset tämän tutkielman ulkopuolelle.

RL 36:1.1:n mukaiseen petokseen voi syyllistyä joko erehdyttämällä tai erehdystä hyväksikäyttämällä. Tarkastelen tässä tutkielmassa kuitenkin ainoastaan sellaisia RL 36:1.1:n mukaisia petosrikoksia, jotka tehdään erehdyttämällä. Tämän tutkielman keskiössä on asianomistajan erehdys petoksen tunnusmerkkinä, ja keskityn tutkielmassa erityisesti petosrikossäännöksessä tarkoitetun erehdyksen syntymiseen. Koska RL 36:1.1:n mukainen erehdyksen hyväksi käyttäminen on mahdollista vasta, kun erehdys on jo syntynyt, olen rajannut tämän tutkielman ulkopuolelle sellaiset RL 36:1.1:n mukaiset petosrikokset, jotka tehdään erehdystä hyväksikäyttämällä.

Erehdyksen kautta haltuun saatujen varojen tai muun irtaimen omaisuuden anastaminen voi tulla rangaistavaksi RL 28:4.2:n (769/1990) mukaisena kavalluksena. Petoksen ja kavalluksen tunnusmerkistöjen välinen oleellinen ero on siinä, että petoksessa tekijä on vaikuttanut erehdyksen syntymiseen.¹² Tässä tutkielmassa keskityn tarkastelemaan erehdyttämällä tehtyjä petosrikoksia, ja tästä syystä kavalluksen tunnusmerkistön tarkastelu on rajattu tämän tutkielman ulkopuolelle.

Tarkastelen tässä tutkielmassa erityisesti verkossa tehtäviä petosrikoksia. Kuten edellisestä luvusta on jo käynyt ilmi, verkkopetokset ovat rikollisuuden muoto, joka koskettaa suurta määrää potentiaalisia asianomistajia. Erilaisia verkkopetostyyppiejä on olemassa lukematon määrä¹³, ja kaikkien mahdollisten verkkopetosten käsitteleminen yhdessä tutkielmassa olisi mahdoton tehtävä. Tämän takia olen valinnut tässä tutkielmassa tarkasteluni kohteeksi muutamia sellaisia verkkopetostyyppiejä, jotka ovat korostuneet lähdemateriaalissa. Esittelen nämä verkkopetostyyppit tarkemmin luvussa 2.3.

¹² Lappi-Seppälä 2021–2022, RL 28: Varkaus, kavallus ja luvaton käyttö, Kavallus (RL 28:4), Löytötavarankavallus (RL 28:4.2), Löytö ja erehdys.

¹³ Riekkinen 2018, s. 75.

Verkkopetosten asianomistajina voi olla niin luonnollisia henkilöitä kuin oikeushenkilöitäkin. Olen kuitenkin rajannut tämän tutkielman ulkopuolelle oikeushenkilöihin kohdistuvat verkkopetokset. Tarkastelen tässä tutkielmassa ainoastaan sellaisia verkkopetoksia, joissa asianomistajana on luonnollinen henkilö. Tämä rajausta perustuu siihen, että luonnollisten henkilöiden omaa toimintaa ja selonottovelvollisuutta petosrikosten kontekstissa ei ole juurikaan käsitelty oikeuskirjallisuudessa, toisin kuin oikeushenkilöiden selonottovelvollisuutta.¹⁴

Asianomistajan oma toiminta voi vaikuttaa petoksen tunnusmerkistön täyttymisen ja petoksen rangaistavuuden lisäksi myös rangaistuksen mittaamiseen.¹⁵ RL 6:3.1:n (515/2003) mukaan rangaistuksen mittaamisharkinnassa on otettava huomioon kaikki lain mukaan rangaistuksen määrään vaikuttavat perusteet. Koska tässä tutkielmassa tarkastelen ainoastaan asianomistajan toimintaa, olen rajannut rangaistuksen mittaamiseen liittyvät kysymykset kokonaan tämän tutkielman ulkopuolelle. Tämän tutkielman tutkimuskysymyksen kannalta keskeistä on asianomistajan oman toiminnan vaikutus teon tunnusmerkistön mukaisuuteen ja syyksiluettavuuteen.

Rikosoikeuden tehtävänä yleisesti on suojella yhteiskunnassa tärkeinä pidettyjä intressejä ja oikeushyviä. Samaan aikaan rikosoikeudellinen normisto kuitenkin myös rajoittaa ihmisten toimintavapautta. Tästä syystä rikosoikeutta tulisi käyttää ainoastaan yhteiskunnassa tärkeimpinä pidettyjen intressien suojaamiseen. Lisäksi rikosoikeutta tulisi käyttää vain, jos käytettävissä ei ole muuta yhtä hyväksyttävää ja tehokasta järjestelmää.¹⁶ Edellä mainittu tarkoittaa petosrikosten kontekstissa sitä, että taloudellisiin vaihdantasuhteisiin liittyvät epäselvyydet tulisi ensisijaisesti ratkaista varallisuus oikeudellisen normiston avulla. Varallisuus oikeudellinen normisto määrittää ensisijaisesti sallitun ja kielletyn toiminnan

¹⁴ Oikeushenkilöiden selonottovelvollisuudesta ks. esim. Tapani 2004 ja Tapani 2017.

¹⁵ Asianomistajan selonottovelvollisuuden laiminlyönti voidaan ottaa huomioon rangaistuksen mittaamisessa silloin, kun asianomistaja on laiminlyönyt oman selonottovelvollisuutensa, mutta tapauksen muut yksityiskohdat puoltavat kuitenkin rangaistuksen määräämistä. Ks. Tapani – Tolvanen 2016, s. 105.

¹⁶ Tapani 2002, s. 939.

välisen rajan, ja petosrikossäännökseen tulisi turvautua vasta sitten, kun toiminta sijoittuu selvästi kielletyn toiminnan alueelle.¹⁷

Tässä tutkielmassa tarkasteluni keskiössä on asianomistajan oma toiminta ja asianomistajan oman toiminnan vaikutusten arviointi sellaisissa tapauksissa, joissa tekijän petosrikoksen tunnusmerkistön mukainen toiminta on tarkoituksellista ja sen voidaan katsoa sijoittuvan kielletyn toiminnan alueelle. Koska tarkasteluni keskittyy tilanteisiin, jotka sijoittuvat jo valmiiksi kielletyn toiminnan alueelle, en ota tässä tutkielmassa kantaa asianomistajan käytettävissä oleviin varallisuus oikeudellisiin suojakeinoihin. Tarkasteluni keskittyy ainoastaan rikosoikeuden tarjoamaan suojaan.

1.3 Tutkielman metodi

Tämän tutkielman tiedonintressi liittyy voimassa olevan oikeuden soveltamiseen. Tarkoitukseni on tässä tutkielmassa selvittää rikoslainopillisen tutkimussuuntauksen avulla, miten asianomistajan oma toiminta vaikuttaa petosrikosten ja erityisesti verkkopetosten rangaistavuuteen. Lainopin katsotaan muodostuvan voimassa olevien oikeussääntöjen systematisoinnista ja oikeussääntöjen sisällön selvittämisestä eli tulkinnasta.¹⁸ Tämän tutkielman ytimessä on voimassa oleva petosrikossäännös, jonka sisältöä pyrin tulkinnan avulla selvittämään. Lisäksi pyrin tässä tutkielmassa jäsentämään rationaaliseksi kokonaisuudeksi niitä rikosoikeudellisesti merkityksellisiä seikkoja, jotka on otettava huomioon, kun arvioidaan asianomistajan omaa toimintaa petosrikosten kontekstissa.

Lainopissa voidaan katsoa myös olevan kyse niistä näkökulmista, joiden pohjalta pyritään tuottamaan enemmän tai vähemmän perusteltuja väittämiä voimassa olevan oikeuden sisällöstä.¹⁹ Tässä tutkielmassa tulen argumentaatiossani ottamaan huomioon erityisesti petosrikoksen kriminalisoinnin taustalla vaikuttavan oikeushyvän ja tämän oikeushyvän suojelun tarpeen. Tällä perusteella tutkielmaa voi kutsua kriminaalipoliittisesti orientoituneeksi rikoslainopiksi.

¹⁷ Virtanen 2005, s. 553. Petosrikossäännöksen soveltamista ja rikosoikeudellisen rangaistuksen asettamista voivat puoltaa esimerkiksi uhrin kokema suuri taloudellinen vahinko tai tekijän toiminnan suunnitelmallisuus ja järjestelmällisyys. Ks. Virtanen 2005, s. 562.

¹⁸ Ks. esim. Aarnio 1978, s. 52 ja Hirvonen 2011, s. 21–26.

¹⁹ Rankinen 2020, s. 31–45.

Kriminaalipoliittisesti orientoituneessa rikoslainopissa oikeussääntöjen tulkinta sidotaan tulkinnan kohteena olevan rikossäännöksen tavoitteisiin.²⁰ Rikosoikeudellisessa tulkinnassa sääntelytarkoituksen huomioon ottaminen on perusteltua ja luonnollista, sillä rikosoikeudellisten säännösten tarkoituksena on tiettyjen oikeushyvien suojeleminen.²¹ Perusteltujen tulkintojen esittäminen edellyttää, että tulkinnan kohteena olevan lainkohdan taustalla vaikuttavat arvot ja tavoitteet otetaan huomioon tulkinnoissa.²²

Olennainen osa lainopillista tietoa on esitettyjen tulkintojen arvopohjan tiedostaminen.²³ Tästä syystä haluan tässä vaiheessa korostaa, että tässä tutkielmassa esittämäni tulkinnat perustuvat ennen kaikkea yksilön itsemääräämisoikeuteen ja siitä seuraavaan yksilön omaan vastuuseen. Tämän tutkielman aihetta olisi mahdollista lähestyä myös muiden arvojen pohjalta, esimerkiksi korostamalla yksilön oman vastuun sijaan petosrikossäännöksen merkitystä oikeuselämän ja taloudellisen vaihdannan perustana toimivan luottamuksen turvaajana. Tällöin myös esitetyt tulkinnat poikkeaisivat mahdollisesti niistä tulkinnoista, joita tulen tässä tutkielmassa esittämään.

Teleologinen tulkinta on yleisesti hyväksytty laintulkintatapa lainopillisessa tutkimuksessa.²⁴ Teleologinen tulkinta pohjautuu lain objektiivisen tarkoituksen selvittämiseen,²⁵ ja teleologisessa tulkinnassa lain tarkoitus ohjaa lain tulkintaa.²⁶ Koska otan tässä tutkielmassa huomioon petosrikossäännöksellä tavoitellun päämäärän ja petosrikossäännöksen tavoitteen, kun tulkitsen petosrikossäännöstä, sisältää tämä tutkielma väistämättä teleologista tulkintaa.

²⁰ Lappi-Seppälä 1997, s. 196 ja Tapani 2004, s. 72.

²¹ Melander 2016, s. 86–87.

²² Niemi 2017, s. 966–967.

²³ Niemi 2017, s. 961.

²⁴ Teleologisesta tulkinnasta osana rikoslainoppia ks. esim. Tapani 2004, s. 75–86.

²⁵ Teleologinen tulkinta voidaan jakaa subjektiiviseen ja objektiiviseen teleologiaan. Subjektiivisessa teleologiassa lain taakse oletetaan subjekti, jonka tavoitteiden ja tahdon mukaisesti lakia tulkitaan. Objektiivisessa teleologiassa tulkitsija pyrkii selvittämään lain järkevän tarkoituksen kokonaisarvostelussa, jossa otetaan huomioon yhteiskuntapoliittiset arvot ja tavoitteet. Ks. Tapani 2004, s. 75.

²⁶ Aarnio 1978, s. 102.

Yksittäisen rikostunnusmerkistön taustalla olevan oikeushyvän suojeluintressi voi joissain tilanteissa puoltaa rangaistusvastuuta rajoittavaa teleologista tulkintaa.²⁷ Myös tässä tutkielmassa tulen tulkitsemaan petosrikossäännöstä tekijän rangaistusvastuuta rajoittavasti, ja tulkintani perustuu nimenomaan petosrikossäännöksellä suojattavan oikeushyvän suojelun tarpeeseen. Petosrikosten kontekstissa olennainen kysymys rangaistusvastuun laajuuden ja oikeushyvän suojeluintressin kannalta on, miten asianomistajan selonottovelvollisuus ja sen mahdollinen laiminlyönti vaikuttavat rangaistusvastuun edellytysten täyttymiseen.²⁸ Kysymys on juuri se, johon pyrin tässä tutkielmassa löytämään vastauksen.

Rangaistusvastuuta rajoittavaa teleologista tulkintaa petosrikosten kontekstissa on käsitelty myös korkeimmassa oikeudessa. Ratkaisussa KKO 2011:84 korkein oikeus pohti, voidaanko teleologisella laintulkinnalla kaventaa rangaistavan menettelyn alaa silloin, kun asianomistaja ei näyttäisi tarvitsevan rikosoikeudellista suojaa. Korkein oikeus päätyi tapauksessa siihen ratkaisuun, etteivät asianomistajat olleet laiminlyöneet selonottovelvollisuuttaan niin, että myötävaikutuksen voitaisiin katsoa johtavan petoksen tunnusmerkistön täyttymättä jäämiseen.²⁹

Vaikka hyödynnän tässä tutkielmassa teleologista laintulkintametodia, otan tulkinnoissani kuitenkin huomioon lain sanamuodon sekä laillisuusperiaatteen. Laillisuusperiaate käy ilmi sekä perustuslaista että rikoslaista. Perustuslain (PL, 731/1999) 8 §:n mukaan: “[k]etään ei saa pitää syyllisenä rikokseen eikä tuomita rangaistukseen sellaisen teon perusteella, jota ei tekohetkellä ole laissa säädetty rangaistavaksi. --.” RL 3:1.1:ssa (515/2003) laillisuusperiaate on muotoiltu seuraavasti: “Rikokseen syylliseksi saa katsoa vain sellaisen teon perusteella, joka tekohetkellä on laissa nimenomaan säädetty rangaistavaksi.” Laillisuusperiaate edellyttää, että oikeustieteessä esitetyt tulkinnat sisältyvät lain sanamuotoon ja tulkinnan lähtökohtana on kirjoitettu laki.³⁰ Tämän olen ottanut huomioon myös tässä tutkielmassa. Kaikkien tutkielmassa esittämieni tulkintojen taustalla on RL 36:1.1:n petosrikossäännös, ja tulkinnat on tehty lain sanamuodon asettamissa rajoissa. Asianomistajan oman toiminnan arviointi voi vaikuttaa rangaistusvastuuta rajoittavasti eli tekijän näkökulmasta tekijän eduksi,

²⁷ Tapani et al. 2019, s. 184. Ks. myös KKO 2013:12 ja KKO 2018:24.

²⁸ Tapani et al. 2019, s. 186.

²⁹ Vrt. eri mieltä olevien jäsenten lausunto. Eri mieltä olevat jäsenet olisivat hylänneet syytteen törkeästä petoksesta sillä perusteella, että asianomistajat olivat laiminlyöneet selonottovelvollisuutensa.

³⁰ Korkka-Knuts et al. 2020, s. 40 ja 73.

joten asianomistajan oman toiminnan huomioon ottaminen petosrikossäännöksen tulkinnassa ei ole ristiriidassa laillisuusperiaatteen kanssa.³¹

Sen lisäksi, että pyrin tässä tutkielmassa selvittämään tulkinnan avulla voimassa olevan petosrikossäännöksen sisältöä ja jäsentämään rationaaliseksi kokonaisuudeksi niitä rikosoikeudellisesti merkityksellisiä seikkoja, jotka on otettava huomioon, kun arvioidaan asianomistajan omaa toimintaa petosrikosten kontekstissa, tarkastelen tutkielmassa myös kriittisesti nykyistä oikeustilaa. Nostan tässä tutkielmassa esiin nykyiseen oikeustilaan liittyviä haasteita asianomistajan oman toiminnan ja asianomistajan oman toiminnan vaikutusten arvioinnin näkökulmasta.

1.4 Tutkielman lähteet

Tutkimusaineistoni koostuu rikoslainopillisen tutkimuksen perinteisistä lähteistä: säädöstekstistä, hallituksen esityksestä, virallislähteistä, korkeimman oikeuden oikeuskäytännöstä ja oikeuskirjallisuudesta.³² Oikeuslähteiden lisäksi hyödynnän tässä tutkielmassa tulkinnan tukena myös lähdemateriaalin ja tosielämän esimerkkien perusteella hahmottelemiani esimerkinomaisia verkkopetostyypppejä, joiden avulla havainnollistan ja konkretisoin argumentaatiotani.

Välittömästi verkkopetoksiin liittyvää aikaisempaa tutkimusta on tehty Suomessa varsin vähän, kun otetaan huomioon, kuinka laajasta ja merkittävästä ilmiöstä on kyse. Tämän tutkielman kotimaisista lähteistä ainoastaan Juhana Riekkisen artikkeli *”Verkkopetoksista ja todistelusta”* liittyy suoraan verkkopetoksiin. Riekkisen artikkelin tarkoituksena on selvittää, minkälaisia todistelullisia erityispiirteitä liittyy tavanomaisiin verkkopetoksiin ja minkälaisia mahdollisuuksia voimassa oleva lainsäädäntö tarjoaa tällaisten rikosten tutkinnassa.³³ Vaikka Riekkinen ei artikkelissaan tarkastele varsinaisesti rikoslain tulkintaa verkkopetosten kontekstissa, hän esittää artikkelissaan kuitenkin oman näkemyksensä siitä, kuinka laaja selonottovelvollisuus asianomistajalle voidaan asettaa verkkopetosten kontekstissa ja milloin selonottovelvollisuuden laiminlyönti voisi vaikuttaa rikosoikeudellisen suojan menettämiseen

³¹ Hahto 2004, s. 125–126.

³² Rikoslainopillisen tutkimuksen lähteistä ks. esim. Tolvanen 2016, s. 276.

³³ Riekkinen 2018, s. 75.

ja petoksen rangaistavuuteen.³⁴ Tämä Riekkisen lyhyt kannanotto on ainoa kotimaisesta oikeuskirjallisuudesta löytämäni kannanotto, joka liittyy asianomistajan selonottovelvollisuuteen nimenomaisesti verkkopetosten kontekstissa.

Tämän tutkielman aiheen kannalta merkittävimpiä oikeuskirjallisuuden lähteitä ovat olleet Jussi Tapanin väitöskirja *”Petos liikesuhteessa”* sekä hänen artikkelinsa *”Miten asianomistajan selonottovelvollisuus määrittää petoksen rangaistavuuden alaa?”*. Tapanin väitöskirja ja hänen artikkelinsa ovat ainoita kotimaisia lainopillisia puheenvuoroja, joissa tarkastellaan asianomistajan omaa toimintaa ja selonottovelvollisuutta petosrikosten kontekstissa. Lisäksi Vilja Hahdon väitöskirja *”Uhrin myötävaikutus ja rikoksentekijän vastuu – Rikos- ja vahingonkorvausoikeudellinen tutkimus tekoa edeltävästä uhrikäyttäytymisestä fyysistä koskemattomuutta loukkaavissa rikoksissa”* on auttanut minua hahmottamaan yleisellä tasolla asianomistajan myötävaikutukseen liittyviä kysymyksiä tätä tutkielmaa varten.

Sen lisäksi, että verkkopetoksia on tutkittu suomalaisessa rikosoikeustieteessä varsin vähän, myös ulkomaisten rikosoikeustieteellisten lähteiden löytäminen aiheesta oli haastavaa. Tässä tutkielmassa hyödyntämäni ulkomaisten lähteiden tarkoitus on ennen kaikkea taustoittaa tutkielman aihetta ja lisätä ymmärrystä verkkopetoksista ilmiönä. On tärkeää ymmärtää, mistä verkkopetoksissa on kyse ja millaisia erityispiirteitä verkkopetoksiin liittyy, jotta verkkopetoksia voi tarkastella lainopillisesta näkökulmasta.

1.5 Tutkielman rakenne

Tämä tutkielma koostuu viidestä pääluvusta. Tutkielman ensimmäinen pääluku on johdanto, jossa esittelen tämän tutkielman aiheen, tutkimuskysymyksen ja tutkielman rajaukset. Ensimmäisessä pääluvussa kerron myös tämän tutkielman metodisista valinnoista, lähteistä sekä tutkielman rakenteesta.

Tämän tutkielman toisessa pääluvussa tarkastelen petosrikossäännöstä, petosrikossäännöksen tavoitteita ja erehdyttämispetoksen tunnusmerkkejä. Erityisesti tarkasteluni kohteena on erehdys petoksen tunnusmerkkinä. Esittelen toisessa pääluvussa myös tarkemmin neljä

³⁴ Riekkinen 2018, s. 93.

esimerkinomaista verkkopetostyyppiä, joita tulen hyödyntämään tässä tutkielmassa argumentaationi tukena.

Tämän tutkielman kolmannessa pääluvussa tarkastelen asianomistajan omaa toimintaa verkkopetosten kontekstissa. Esittelen kolmannessa pääluvussa asianomistajan oman toiminnan huomioon ottamisen kriminaalipoliittiset perusteet ja pohdin asianomistajan omaa toimintaa erityisesti suostumuksen ja asianomistajan selonottovelvollisuuden näkökulmasta. Otan myös kantaa siihen, miten asianomistajan henkilökohtaiset ominaisuudet vaikuttavat asianomistajan oman toiminnan arviointiin.

Tämän tutkielman neljännessä pääluvussa tarkastelen, miten asianomistajan oma toiminta vaikuttaa verkkopetosten rangaistavuuteen. Tarkastelen ensinnäkin asianomistajan oman toiminnan petoksen rangaistavuuden poistavaa vaikutusta. Lisäksi pohdin asianomistajan oman toiminnan ja sen vaikutusten arviointiin liittyviä haasteita.

Tämän tutkielman viidennessä ja viimeisessä pääluvussa kokoan yhteen tämän tutkielman johtopäätökset. Esitän viimeisessä pääluvussa myös näkemykseni asianomistajan oman toiminnan ja sen vaikutusten arviointiin liittyvästä jatkotutkimuksen tarpeesta.

2 Petos

2.1 Erehdyttämispetos (RL 36:1.1)

RL 36:1.1:n mukaan petokseen syyllistyy se, “[j]oka, hankkiakseen itselleen tai toiselle oikeudetonta taloudellista hyötyä taikka toista vahingoittaakseen, erehdyttämällä tai erehdystä hyväksi käyttämällä saa toisen tekemään tai jättämään tekemättä jotakin ja siten aiheuttaa taloudellista vahinkoa erehtyneelle tai sille, jonka eduista tällä on ollut mahdollisuus määrätä --”. RL 36:1.1:n mukaisesta petoksesta voidaan käyttää nimitystä erehdyttämispetos.³⁵ Erehdyttämispetoksen tunnusmerkistö koostuu viidestä eri tunnusmerkistä, joita ovat: 1) erehdyttäminen tai erehdyksen hyväksi käyttäminen, 2) toiselle edellä mainituista aiheutuva erehdys, 3) erehdyksen vallassa suoritettu määräämistoimi, 4) määräämistoiimesta aiheutunut taloudellinen vahinko ja 5) tekijän hyötymistarkoitus tai vahingoittamistarkoitus.³⁶

Petosrikossäännöksen ensisijaisena tavoitteena on turvata omaisuuden suoja perus- ja ihmisoikeutena. Omaisuuden suojasta perus- ja ihmisoikeutena säädetään sekä PL 15 §:ssä että Euroopan ihmisoikeussopimuksen (EIS, SopS 18–19/1990) ensimmäisen lisäpöytäkirjan 1. artiklassa. Petosrikossäännöksellä suojattava oikeushyvä on täten omaisuus. Petosrikossäännöksellä suojataan omaisuutta sellaisilta moitittavaksi arvotetuilta käyttäytymismuodoilta, jotka täyttävät petosrikossäännöksen tunnusmerkit.³⁷

Omaisuuden suojaamisen lisäksi petosrikossäännöksen toisena tavoitteena on luoda edellytyksiä oikeuselämän ja taloudellisen vaihdannan perustana toimivalle luottamukselle. Luomalla edellytyksiä tällaiselle luottamukselle, petosrikossäännöksellä pyritään turvaamaan yleisesti taloudellista vaihdantaa.³⁸ Sellaisessa toiminnassa, johon liittyy taloudellisia intressejä, on osapuolten voitava luottaa siihen, ettei toinen osapuoli yritä erehdyttää toista.³⁹

³⁵ HE 66/1988 vp, s. 130.

³⁶ HE 66/1988 vp, s. 128 ja Hakamies 2021–2022, Petosrikokset, Petos (RL 36:1), Perustunnusmerkit.

³⁷ Koska petosrikossäännös suojaa omaisuutta vain sellaiselta käyttäytymiseltä, joka täyttää petosrikossäännöksen tunnusmerkistön, petosrikossäännöksen omaisuudelle tarjoaman suojan voidaan katsoa olevan suhteellista. Ks. Tapani 2018, s. 629 ja Tapani 2004, s. 82.

³⁸ HE 66/1988 vp, s. 128.

³⁹ Virtanen 2005, s. 553.

Petosrikossäännöksen ja luottamuksen välinen suhde perustuu ajatukseen, jonka mukaan petosrikossäännöksen olemassaolo pienentää luottamiseen liittyvää riskiä ja mahdollistaa näin toiseen toimijaan luottamisen. Tätä kautta petosrikossäännös mahdollistaa myös sellaisen yhteistoiminnan aloittamisen, jolla on taloudellista merkitystä.⁴⁰

Petosrikoksessa on kyse tekijän ja uhrin välisestä vuorovaikutustapahtumasta, jossa uhri perustaa päätöksentekonsa tekijältä saamansa informaation tai saamastaan informaatiosta tekemänsä johtopäätöksen varaan.⁴¹ Myös edellä mainittu luottamus perustuu osapuolten väliseen sosiaaliseen vuorovaikutukseen ja siihen, että osapuolet toimivat sosiaalisten käytäntöjen mukaisesti. Luottamuksessa on kyse ennen kaikkea siitä, millaisia perusteltuja odotuksia osapuolille on syntynyt sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Perusteltujen odotusten tarkoituksena on minimoida taloudelliseen toimintaan liittyviä riskejä ja helpottaa sosiaalista vuorovaikutusta.⁴² Petosrikosten kontekstissa tämä tarkoittaa sitä, että mikäli tekijän välittämä informaatio on loogista ja ristiriidatonta, asianomistajalla on lähtökohtaisesti oikeus luottaa siihen, että tekijä tekee myös informaatiosta seuraavat muut toimet, joiden seurauksena asianomistaja voi itse tehdä omat määräämistoimensa.⁴³

Kun puhutaan luottamuksesta ja perustelluista odotuksista, on otettava huomioon, että tekijän välittämän informaation lisäksi myös asianomistajan oma toiminta vaikuttaa osaltaan siihen, millaisia perusteltuja odotuksia hänelle syntyy sosiaalisessa vuorovaikutuksessa.

Asianomistaja on sosiaalisen vuorovaikutuksen toinen osapuoli, eikä asianomistajaa täten voida pitää pelkästään passiivisena informaation vastaanottajana. Asianomistajan tulee esimerkiksi arvioida kykyjensä mukaan tekijän välittämän informaation loogisuutta ja ristiriidattomuutta ennen kuin hän tekee taloudellisia määräämistoimia. Tarkastelen jäljempänä tarkemmin sitä, miten asianomistajan oma toiminta vaikuttaa perusteltujen odotusten syntymiseen ja millainen vastuu informaation hankinnasta ja prosessoinnista asianomistajalla itsellään on.

⁴⁰ Oikeudellisen sääntelyn ja taloudelliseen toimintaan liittyvän luottamuksen välisestä suhteesta ks. esim. Hakamies 2012, s. 14.

⁴¹ Tapani 2004, s. 168 ja 174.

⁴² Virtanen 2005, s. 563.

⁴³ Hakamies 2021–2022, Petosrikokset, Petos (RL 36:1), Oikeudettomuus.

2.2 Erehdys petoksen tunnusmerkkinä

Erehdyttämispetoksen tunnusmerkistön täyttyminen edellyttää, että asianomistaja erehtyy tekijän toiminnan seurauksena. Kun tarkastellaan erehdyttämispetoksen tunnusmerkkejä asianomistajan näkökulmasta, erehdys on petoksen tunnusmerkeistä keskeisin. Erehdys on erehdyttämispetoksen tunnusmerkeistä se, jonka täyttymiseen asianomistajan omalla toiminnalla on suurin merkitys. Jotta voidaan tarkastella asianomistajan oman toiminnan vaikutusta petoksen rangaistavuuteen, tulee ensin selvittää tarkemmin, mitä asianomistajan erehdys petosrikosten kontekstissa tarkoittaa.

Ståhlberg on omassa väitöskirjassaan pyrkinyt löytämään erehdykselle merkityssisällön petoksen tunnusmerkkinä, ja hän onkin tarkastellut varsin laajasti erehdystä käsitteenä ja erityisesti käsitteen yleiskielistä merkitystä.⁴⁴ Petosrikosten kontekstissa erehdys tarkoittaa Ståhlbergin mukaan *“sellaista virheellistä, todellisuutta vastaamatonta mielikuvaa jostakin seikasta (jonka suhteen ei ole olemassa sen paremmin laadullisia kuin ajallisiakaan vaatimuksia) joka kykenee vaikuttamaan sen omaksuneen henkilön tahdonmuodostukseen”*.⁴⁵ Petosta koskeva rikoslain säännös on muuttunut Ståhlbergin väitöskirjan kirjoittamisen jälkeen, mutta hallituksen esityksen mukaan nykyisin voimassa oleva erehdyttämispetosta koskeva rikoslain säännös muistuttaa kuitenkin perusrakenteeltaan aikaisemmin voimassa ollutta säännöstä.⁴⁶ Näin ollen myös Ståhlbergin määrittelemää erehdyksen merkityssisältöä voidaan edelleen pitää käyttökelpoisena.

Asianomistajan erehdyksen tulee ensinnäkin olla virheellinen mielikuva jostakin.⁴⁷ Erehdyksen merkityssisällön määrittelemisen kannalta mielenkiintoinen kysymys onkin, voidaanko erehdyksenä pitää petosrikosten kontekstissa asianomistajan mielikuvan puutetta. Yleiskielisen merkityksen mukaan erehdys tarkoittaa lähtökohtaisesti virheellistä mielikuvaa jostakin.⁴⁸ Mikäli asianomistajalla ei ole mielikuvaa ollenkaan, ei hänellä kaiketi voi olla

⁴⁴ Ståhlberg 1964, s. 15–38.

⁴⁵ Ståhlberg 1964, s. 38.

⁴⁶ HE 66/1988 vp, s.130.

⁴⁷ Ståhlberg 1964, s. 32–34.

⁴⁸ Suomen yleiskielen sanakirjan mukaan erehdys tarkoittaa väärää käsitystä tai harhaluuloa. Ks. Kotimaisten kielten keskus ja Kielikone Oy 2021, ”Erehdys”.

myöskään virheellistä mielikuvaa. Myös Ståhlberg on omassa väitöskirjassaan korostanut, – erehdyksen kielelliseen merkitykseen perustuen – ettei puhdas tietämättömyys tai mielikuvan puute täytä petosrikossäännöksen erehdystä koskevaa tunnusmerkkiä.⁴⁹

Tulkinnalle, jonka mukaan pelkkä mielikuvan puute ei täytä petosrikossäännöksen erehdystä koskevaa tunnusmerkkiä, on saatavissa myös institutionaalista tukea. Korkein oikeus on ratkaisussaan KKO 2004:109 ottanut kantaa siihen, voidaanko erehdyksenä pitää pelkkää tietämättömyyttä. Tapauksessa oli kyse siitä, että A oli valmistanut videokasetteja, joista olisi tullut suorittaa tekijänoikeuslaissa (404/1961) tarkoitettu maksu. A oli kuitenkin laiminlyönyt tekijänoikeuslaissa säädetyn velvollisuuden antaa Säveltäjien Tekijänoikeustoimisto Teosto r.y:lle maksun perinnässä tarvittavat tiedot. Maksut olivat jääneet perimättä, koska Teosto ei ollut tietoinen A:n toiminnasta. Korkeimman oikeuden enemmistön mukaan erehdys petosrikoksen tunnusmerkkinä tulee ymmärtää siinä merkityksessä, joka käsitteellä on yleisessä kielenkäytössä, eikä erehdys yleisessä kielenkäytössä tarkoita pelkkää tietämättömyyttä tai mielikuvan puutetta. Tällä perusteella pelkkä tietämättömyys ei korkeimman oikeuden ratkaisun mukaan täytä erehdyksen kriteerejä.⁵⁰

Käsite ”erehdys” esiintyy rikosoikeudessa myös muissa yhteyksissä kuin petosrikosten kontekstissa, ja oikeuskirjallisuudessa on esitetty näkemyksiä myös sen puolesta, että mielikuvan puuttumista voitaisiin pitää erehdyksenä. Esimerkiksi Vikatmaa tarkastelee omassa tutkimuksessaan erehdystä syyksiluettavuusopin kontekstissa, ja hänen mukaansa ei voida pitää itsestään selvänä, että mielikuvan puuttumista ei voitaisi pitää erehdyksenä. Vikatmaa puoltaa näkemystä, jonka mukaan tietämättömyys on eräs erehdyksen muoto, ainakin syyksiluettavuusopissa, jossa tarkastellaan tekijän erehtymistä.⁵¹

⁴⁹ Ståhlberg 1964, s. 29. Ståhlberg toteaa kuitenkin väitöskirjassaan myös, että tapauksissa, joissa erehdys aikaan saadaan tai sitä vireillä pidetään salaamalla ja uhrilla ei ole asiasta mitään mielikuvaa, uhri on erehtynyt. Uhrilla on kuitenkin tällaisissa tapauksissa oltava Ståhlbergin mukaan virheellinen mielikuva jostakin muusta hänen päätöksentekoonsa vaikuttavasta seikasta, koska erehdys ei petosrikosten kontekstissa voi olla pelkkä mielikuvan puute. Ks. Ståhlberg 1964, s. 37.

⁵⁰ Vrt. esittelijän ja eri mieltä olevien jäsenten lausunto, jossa todetaan, että tietämättömyys voidaan tulkita petosrikossäännöksessä tarkoitetuksi erehtymiseksi tilanteessa, jossa tekijä on laiminlyönyt lakiin perustuvan ilmoitusvelvollisuutensa, ja näin salannut maksuvelvollisuutensa ja aiheuttanut tietämättömyyden. Korkeimman oikeuden tapaus KKO 2004:109 osoittaa hyvin sen, ettei erehdyksen merkityssisällöstä ole olemassa täyttä varmuutta ja merkityssisältö riippuu paljolti tulkitsijasta.

⁵¹ Vikatmaa 1970, s. 41–48. On kuitenkin otettava huomioon, että erehdyksen oikeudellinen merkitys on jokseenkin erilainen, kun tarkastellaan petoksen tunnusmerkistöä tai vaihtoehtoisesti esimerkiksi erehdystä osana syyksiluettavuusoppia. Ks. Vikatmaa 1970, s. 43 ja Ståhlberg 1964, s. 17. Vrt. Melander 2016, s. 85–86. Melanderin mukaan rikosoikeudellinen laillisuusperiaate edellyttää, että eri rikoslain säännöksissä esiintyvää

Toiseksi – sen lisäksi, että erehdyksen tulee olla virheellinen mielikuva jostakin – erehdyksen tulee myös olla laadultaan sellaista, että se vaikuttaa asianomistajan päätöksentekoon.

Petoksen rangaistavuus edellyttää, että asianomistaja tekee tai jättää tekemättä erehdyksen seurauksena jotakin ja tästä aiheutuu taloudellista vahinkoa. Erehdyksen ei tarvitse olla ainoa seikka, joka on tosiasiallisesti johtanut erehdyksen vallassa tehtyyn määräämistoimeen⁵², mutta petoksen tunnusmerkistö ei täyty, mikäli asianomistaja erehtyy sellaisesta seikasta, jolla ei ole mitään merkitystä hänen päätöksentekonsa kannalta.⁵³

Kolmanneksi petoksen tunnusmerkistössä tarkoitetun erehdyksen syntyminen edellyttää sosiaalista vuorovaikutusta tekijän ja asianomistajan välillä. Petoksen rangaistavuus edellyttää, että tekijä on vaikuttanut asianomistajan päätöksentekoon ja antanut asianomistajalle syyn tietyn päätöksen tekemiseen. Petoksen rangaistavuus edellyttää siis aina jonkinasteista sosiaalista vuorovaikutusta tekijän ja asianomistajan välillä.⁵⁴ Vasta konkreettisen sosiaalisen vuorovaikutuksen seurauksena asianomistajalle voi syntyä perusteltu luottamus saada tietynlaista informaatiota.⁵⁵ Asianomistaja ei täten voi erehtyä petosrikossäännöksessä tarkoitetulla tavalla ilman minkäänlaista sosiaalista vuorovaikutusta tekijän kanssa.⁵⁶

Neljänneksi erehdystä määriteltäessä on otettava huomioon se, että kyse ei ole petosrikoksen tunnusmerkistössä tarkoitetusta erehdyksestä, jos henkilö itse tietää, että hänen mielikuvansa ei vastaa todellisuutta.⁵⁷ Petosrikoksesta rankaiseminen edellyttää, että uhri erehtyy ja perustaa päätöksentekonsa tekijän antaman virheellisen, puutteellisen tai harhaanjohtavan

samaa käsitettä tulisi lähtökohtaisesti tulkita niin, että se ilmentää samaa merkityssisältöä. Rikoslain sisällä samalle käsitteelle voidaan Melanderin mukaan antaa eri merkityssisältö vain, jos se käy nimenomaisesti ilmi lainsäädännön sisällöstä.

⁵² Hakamies 2021–2022, Petosrikokset, Petos (RL 36:1), Erehdyksen, toiminnan ja vahingon syy-yhteys.

⁵³ HE 66/1988 vp, s. 132.

⁵⁴ Tapani 2004, s. 137.

⁵⁵ Tapani – Tolvanen 2005, s. 66. Ks. myös KKO 2004:109.

⁵⁶ Ståhlberg 1964, s. 35. Ståhlbergin mukaan erehdyksessä on kyse ”sisäisestä tapahtumasta”, jonka syntyminen edellyttää erehdyttäjän ja erehdyttävän välistä yhteistoimintaa.

⁵⁷ Ståhlberg 1964, s. 30. Ståhlberg korostaa, että henkilön tulee todella tietää, että hänen mielikuvansa on väärä. Pelkkä tällaisen mahdollisuuden huomioon ottaminen ei vielä sulje pois erehdyksen mahdollisuutta.

tiedon varaan.⁵⁸ Mikäli henkilö tekee taloudellista vahinkoa aiheuttavan taloudellisen määräämistoimen tietoisena siitä, että hänen päätöksentekonsa on perustunut virheelliseen käsitykseen, ei kyseessä ole petosrikossäännöksen tunnusmerkistössä tarkoitettu erehdys eikä täten myöskään RL 36:1.1:n mukainen petos.⁵⁹ Siihen, voidaanko asianomistajan katsoa olleen tietoinen tekijän välittämän informaation virheellisyydestä, vaikuttaa olennaisesti se, millaisia selvitystoimenpiteitä asianomistaja on itse tehnyt. Petosrikossäännöksessä tarkoitettulla erehdyksellä on täten selvä yhteys asianomistajan oman toiminnan arviointiin. Siihen, miten asianomistajan omaa toimintaa tulisi arvioida ja millainen selonottovelvollisuus asianomistajalle voidaan asettaa, palaan myöhemmin tässä tutkielmassa.

2.3 Verkkopetokset

RL 36:1.1:n erehdyttämispetosta koskeva petosrikossäännös voi tulla sovellettavaksi hyvin monenlaisissa vaihdantatilanteissa.⁶⁰ Viime vuosina erityisesti teknologian kehitys ja internet ovat tarjonneet ja tarjoavat edelleen rikoksenteikijöille uusia mahdollisuuksia sekä kehittää jo olemassa olevia petosrikosten muotoja että luoda täysin uusia petosrikostyyppiejä.⁶¹

Teknologian kehitys on muuttanut sosiaalisia käytäntöjä, ja samalla se on mahdollistanut myös verkkorikollisuuden kehittymisen.⁶² Tässä tutkielmassa keskityn tarkastelemaan asianomistajan omaa toimintaa erityisesti neljän eri verkkopetostyyppin kontekstissa. Nämä neljä eri verkkopetostyyppiä ovat: verkkovälitteiseen kaupankäyntiin liittyvä petos, ennakkomaksupetos, tilausansa ja huijausviesti.

Verkkovälitteinen kaupankäynti on arkipäiväistynyt viimeisen vuosikymmenen aikana, ja samalla se on tarjonnut myös uudenlaisen alustan petosrikollisuudelle.⁶³ Verkkovälitteiseen kaupankäyntiin liittyvät petokset ovat usein tekotavoiltaan kahdenlaisia: joko tekijä toimii

⁵⁸ Tapani 2004, s. 119 ja s. 137. Kyse on psyykkisestä vaikuttamisesta ja siitä, että tekijä onnistuu erehdyttämään toista henkilöä.

⁵⁹ Jos henkilö on esimerkiksi tarkistanut informaation todenperäisyyden ja tekee virheellisestä informaatiosta huolimatta oikeustoimen, kyseessä ei ole petos. Tällaisessa tilanteessa henkilö ei ole erehtynyt, eikä hänen päätöksentekonsa voi perustua virheelliseen tietoon, vaan johonkin muuhun syyhyn. Ks. Ståhlberg 1964, s. 95 av. 86.

⁶⁰ HE 66/1988 s. 128.

⁶¹ Button – Cross 2017, s. 84–86.

⁶² Clough 2015, s. 3–4.

⁶³ Ibid.

myyjän roolissa ja jättää toimittamatta asianomistajan ostaman ja etukäteen maksaman tuotteen tai tekijä toimii ostajana ja jättää kauppahinnan maksamatta asianomistajalta tilaamistaan ja asianomistajan jo toimittamista tuotteista.⁶⁴ Verkkovälitteiseen kaupankäyntiin liittyviä petoksia esiintyy ensinnäkin rikoksentekijöiden yksinomaan petoksia varten luomissa verkkokaupoissa. Lisäksi verkkovälitteisiin kaupankäyntiin liittyviä petoksia esiintyy verkossa toimivilla käytettyjen tavaroiden osto- ja myyntipalstoilla, joissa kauppaa käydään pääasiassa luonnollisten henkilöiden kesken. Tässä tutkielmassa keskityn erityisesti verkon osto- ja myyntipalstoilla tapahtuviin petosrikoksiin.

Verkon osto- ja myyntipalstoilla tapahtuvissa petosrikoksissa on usein kyse petosrikossarjoista, joissa sama tekijä erehdyttää useita eri asianomistajia. Länsi-Uudenmaan käräjäoikeudessa on esimerkiksi ollut käsittelyssä tapaus, jossa tekijä syyllistyi yhteensä 77 petokseen tai lievään petokseen myymällä verkossa tuotteita, joita hän ei aikonutkaan lähettää ostajille. Tekijä myi noin puolentoista vuoden aikana Tori.fi -palvelussa ja Facebookissa muun muassa kahvinkeitin, pelikonsoleita, sähköpotkulautoja ja kenkiä, joista asianomistajat maksoivat tekijälle 13–160 euroa. Sama tekijä oli aikaisemmin tuomittu yhteensä 43 vastaavanlaisesta petoksesta.⁶⁵

Ennakkomaksupetos on yksi tunnetuimmista verkkopetostyypeistä.⁶⁶

Ennakkomaksupetoksilla viitataan tilanteisiin, joissa asianomistajaa erehdytetään maksamaan tekijälle erilaisia pienempiä maksuja ja vastineeksi luvataan suuria taloudellisia etuja, joita ei todellisuudessa ole olemassa.⁶⁷ Tyypillisessä ennakkomaksupetoksessa asianomistajaa lähestytään sähköpostilla tai sosiaalisessa mediassa, ja hänelle luvataan esimerkiksi iso perintö tai suuri sijoitustuotto, mikäli hän maksaa tekijälle ensin tullimaksun, veron, rahansiirtokulun tai muun vastaavan pienemmän maksun.⁶⁸

Myös niin sanotut romanssipetokset voidaan luokitella ennakkomaksupetoksiksi.

Romanssipetoksissa tekijä rakentaa ensin luottamusta asianomistajaan viestittelemällä hänen kanssaan esimerkiksi sosiaalisessa mediassa. Viestittely muuttuu yleensä nopeasti sävyiltään

⁶⁴ Clough 2015, s. 212–213, Shannon et al. 2016, s. 60–61 ja Riekkinen 2018, s. 77.

⁶⁵ Helpinen 2022.

⁶⁶ Ennakkomaksupetokset ovat myös taloudellisesti merkittävin petosrikostyyppi Suomessa. Vuoden 2022 tammi-kesäkuun välisenä aikana dokumentti- ja romanssihuijausten aiheuttamat tappiot olivat yhteensä 3,8 miljoonaa euroa. Ks. Palmgren 2022.

⁶⁷ Clough 2015, s. 214, Shannon et al. 2016 s. 107 ja Riekkinen 2018, s. 78.

⁶⁸ Laitinen 2017, s. 53.

romanttiseksi. Tekijän tarkoituksena on saada asianomistaja uskomaan, että tekijä ja asianomistaja ovat todellisessa parisuhteessa. Parisuhteen varjolla tekijä pyrkii siihen, että asianomistaja lähettäisi tekijälle rahaa esimerkiksi tulevan tapaamisen tai erilaisten avunpyyntöjen verukkeella.⁶⁹

Yle uutisoi marraskuussa 2022 70-vuotiaasta naisesta, joka menetti romanssipetoksessa yhteensä 130 000 euroa. Tekijä oli esiintynyt armeijan työntekijänä, joka oli lähetetty salaiselle tehtävälle Yhdysvaltoihin. Tekijä kertoi asianomistajalle joutuneensa matkalla onnettomuuteen ja tarvitsevana asianomistajalta rahaa selvittääkseen tilanteesta.⁷⁰ Tämä Ylen uutisoima romanssipetos muistuttaa yksityiskohdiltaan tyypillistä romanssipetosta. Tyypillisessä romanssipetoksessa tekijä kertoo työskentelevänsä jossakin arvostetussa ammatissa – esimerkiksi lääkärinä, sotilaana tai yritysjohtajana. Tekijää kohtaa tyypillisesti jokin akuutti hätä, ja tilanteen ratkaisemiseksi tekijä tarvitsee rahaa asianomistajalta.⁷¹

Kuten aiemmin tässä tutkielmassa olen todennut, tekijän ja asianomistajan välille syntyvässä luottamuksessa on kyse erityisesti osapuolten perustelluista odotuksista. Asianomistajalle syntyviin perusteltuihin odotuksiin vaikuttavat sekä tekijän välittämä informaatio että asianomistajan oma toiminta. Verkkovälitteiseen kaupankäyntiin liittyvissä petoksissa ja ennakkomaksupetoksissa perustellut odotukset syntyvät ennen kaikkea sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Erityisesti ennakkomaksupetokset perustuvat pääasiassa tekijän ja asianomistajan väliseen sosiaaliseen vuorovaikutukseen. Tekijän nimenomaisena tarkoituksena on rakentaa asianomistajaan luottamuksellinen suhde, joka mahdollistaa petoksen onnistumisen.⁷²

Verkkovälitteiseen sosiaaliseen vuorovaikutukseen liittyy tiettyjä erityispiirteitä, jotka erottavat verkkovälitteisen sosiaalisen vuorovaikutuksen fyysisestä sosiaalisesta vuorovaikutuksesta. Nämä verkkovälitteisen sosiaalisen vuorovaikutuksen erityispiirteet vaikuttavat myös verkkopetoksiin. Eräs merkittävimmistä verkkovälitteisen sosiaalisen vuorovaikutuksen erityispiirteistä on mahdollisuus anonyymiyteen. Verkossa kuka tahansa

⁶⁹ Clough 2015, s. 214, Shannon et al. 2016, s. 107–108 ja Riekkinen 2018, s. 78.

⁷⁰ Talasterä 2022.

⁷¹ Rikosuhripäivystys, Rakkauspetokset ja romanssihuijaukset verkossa.

⁷² Ennakkomaksupetoksissa sosiaalinen vuorovaikutus voi kestää pitkäänkin, ja tekijä korostaa usein, että asianomistaja on erityinen tai tietty tarjous on voimassa vain asianomistajaa varten. Ks. Viestintävirasto, Kyberturvallisuuskeskus 2017, s. 4.

voi esiintyä kenenä tahansa, eikä osapuolten todellisesta henkilöllisyydestä ole usein täyttä varmuutta.⁷³ Tämä on etu erityisesti rikoksentekijöille.

Sen lisäksi, että verkossa on mahdollista toimia anonyymisti, verkossa on myös mahdollista ajoittaa sosiaalinen vuorovaikutus niin, että vuorovaikutuksen toinen osapuoli ei ole täysin keskittynyt vuorovaikutustilanteeseen. Kun tekijä lähestyy asianomistajaa verkossa, asianomistaja saattaa samalla hetkellä tehdä jotain muuta, jolloin riski langeta petokseen on suurempi.⁷⁴ Toisaalta verkossa toisen osapuolen välittämään informaatioon ei ole välttämätöntä reagoida samalla tavoin välittömästi kuin fyysisessä vuorovaikutustilanteessa, joten verkkovälitteinen sosiaalinen vuorovaikutus tarjoaa vuorovaikutuksen osapuolille myös mahdollisuuden harkintaan ennen kuin he ryhtyvät erilaisiin toimenpiteisiin vuorovaikutuksen perusteella.⁷⁵

Verkkovälitteisessä sosiaalisessa vuorovaikutuksessa mahdollisuus anonyymiyteen lisää vuorovaikutukseen sisältyviä riskejä, mikä korostaa mielestäni verkkovälitteisen sosiaalisen vuorovaikutuksen tarjoaman harkintamahdollisuuden merkitystä. Harkinta mahdollistaa toisen osapuolen välittämän informaation käsittelyn ja prosessoinnin. Tällä tavoin harkintaan käytetty aika vaikuttaa osaltaan myös sosiaalisessa vuorovaikutuksessa syntyviin perusteluihin odotuksiin.⁷⁶

Tilausansat ja erilaiset huijausviestit ovat hyvin yleisiä verkkopetostyypppejä. Tilausansoissa on kyse siitä, että tekijä erehdyttää asianomistajaa niin, että asianomistaja maksaa tuotteesta tai tilauksesta, jota hän ei tiedosta tilanneensa. Tyypillisessä tilausansassa asianomistaja luulee tilanneensa mainoksen perusteella kokeiluerän, mutta todellisuudessa hän onkin sitoutunut pitkään kestotilaukseen.⁷⁷ Tilausansa voidaan toteuttaa myös niin, että asianomistaja saa viestin, jonka mukaan hän on voittanut arvonnassa. Palkinnon

⁷³ Yar – Steinmetz 2019, s. 143 ja Clough 2015, s. 211.

⁷⁴ Kuluttajaliitto, Huijaripodi 2021, kohta 00:09:12.

⁷⁵ Myös verkkopetosten tekijät ovat tietoisia tästä, ja usein kiirettä käytetäänkin asianomistajan motivointikeinona. Ks. Kuluttajaliitto, Näin tunnistat digihuijauksen 2021, s. 5.

⁷⁶ Harkintaa arvioitaessa on kuitenkin otettava huomioon se, että kaikki henkilöt eivät kykene henkilökohtaisten ominaisuuksiensa vuoksi samanlaiseen harkintaan. Palaan tähän tarkemmin tämän tutkielman luvussa 3.4.

⁷⁷ Laitinen 2017, s. 36.

lunastamiseksi asianomistajan tulee kuitenkin maksaa nimellinen summa viestin lähettäjälle. Tällaisella maksusuorituksella asianomistaja sitoutuu todellisuudessa kestopilaukseen.⁷⁸

Huijausviesteissä on kyse siitä, että tekijä lähestyy asianomistajaa viestillä, joka sisältää lähes aina linkin, jonka kautta uhri ohjataan toimimaan niin, että hän luovuttaa tekijälle joko suoraan rahaa tai esimerkiksi pankki- tai luottokorttitietonsa. Huijausviestejä voidaan lähettää esimerkiksi Postin, eri pankkien tai eri viranomaisten nimissä.⁷⁹ Huijausviestit voivat tilausansojen tavoin perustua myös arvontavoittoon tai tarjoukseen, joka on “liian hyvä ollakseen totta”.

Syksyn 2022 aikana on esiintynyt esimerkiksi sähköpostitse lähetettyjä huijausviestejä, joissa tekijä on lähestynyt asianomistajaa poliisina esiintyen. Huijausviesteissä on käytetty poliisin virallisia tunnuksia, ja viestejä on lähetetty poliisijohdon nimissä. Huijausviesteissä asianomistajan väitetään syyllistyneen rikoksiin, ja asianomistajaa pyydetään toimimaan tähän keksittyyn rikosepäilyyn liittyen.⁸⁰ Viestien liitteenä on lähetetty dokumentti, jonka mukaan keksityistä rikoksista voi selviytyä rahaa vastaan.⁸¹

Toisin kuin ennakkomaksupetoksissa, tilausansoissa ja huijausviesteissä tekijän ja asianomistajan välille ei rakennu samanlaista vuorovaikutussuhdetta, jonka perusteella perustellut odotukset voisivat syntyä. Tilausansoissa ja huijausviesteissä tekijän ja asianomistajan välinen vuorovaikutustilanne on yleensä hyvinkin lyhyt – korkeintaan muutaman viestin mittainen. Tilausansojen ja huijausviestien kontekstissa asianomistajalle syntyviin perusteltuihin odotuksiin vaikuttavat tekijän välittämän informaation ja asianomistajan oman toiminnan lisäksi verkkoasiointiin liittyvät sosiaaliset käytännöt ja erityisesti asianomistajan tietoisuus näistä käytännöistä.

Kun pohditaan sosiaalisten käytäntöjen vaikutusta perusteltujen odotusten syntymiseen verkkopetosten kontekstissa, merkityksellistä on, kuinka tunnettuja verkkoasiointiin liittyvät

⁷⁸ Viestintävirasto, Kyberturvallisuuskeskus 2017, s. 6. Tilausansa täyttää usein myös RL 30:1:n (475/1999) mukaisen markkinointirikoksen tunnusmerkistön. Tässä tutkielmassa tilausansaa tarkastellaan kuitenkin nimenomaisesti RL 36:1.1:n mukaisen petosrikoksen tunnusmerkistön näkökulmasta.

⁷⁹ Kuluttajaliitto, Näin tunnistat digihuijauksen 2021, s. 11.

⁸⁰ Poliisi 7.9.2022, Poliisi 13.9.2022 ja Kyberturvallisuuskeskus 18.11.2022, ”Poliisihuijausten väitteet ovat pötyä, ja viestien liitetiedosto on vaaraton”.

⁸¹ Kyberturvallisuuskeskus 18.11.2022, ”Poliisihuijausten väitteet ovat pötyä, ja viestien liitetiedosto on vaaraton”.

sosiaaliset käytännöt ovat. Mikäli asianomistaja ei ole tietoinen verkkoasiointiin liittyvistä sosiaalisista käytännöistä – esimerkiksi siitä, että pankki ei koskaan pyydä asiakkailtaan verkkopankkitunnuksia sähköpostilla – ei hän myöskään osaa epäillä petollisia käytäntöjä. Kun arvioidaan verkkoasiointiin liittyvien sosiaalisten käytäntöjen perusteella asianomistajalle syntyviä perusteltuja odotuksia, keskeistä on, kuinka tietoinen asianomistaja on näistä käytännöistä ja kuinka paljon hänen tulisi ottaa niistä selvää.

3 Asianomistajan oma toiminnan arviointi verkkopetosten kontekstissa

3.1 Asianomistajan oman toiminnan huomioon ottamisen kriminaalipoliittiset perusteet

Rikosoikeuden yhtenä tehtävänä on suojella yksilöiden itsemääräämisoikeutta.

Itsemääräämisoikeuteen perustuen jokaisella on lähtökohtaisesti oikeus päättää itseään ja etujaan koskevista asioista. Itsemääräämisoikeuden mukainen oikeus päättää omista eduistaan ei toteudu, mikäli rikoslilla puututaan yksilön valintoihin aina silloin, kun valinnat määritellään yksilön edun vastaisiksi. Lähtökohtaisesti jokaisella on oikeus päättää omaan intressipiiriinsä kuuluvista asioista myös omaksi vahingokseen.⁸² Asianomistajan näkökulmasta katsottuna itsemääräämisoikeudessa on kyse ennen kaikkea siitä, että asianomistaja voi oikeushyvän haltijana tietyissä tilanteissa luopua kriminalisoinnin tarjoamasta suojasta.⁸³

Yksilön itsemääräämisoikeus on keskeisessä asemassa, kun pohditaan asianomistajan oman toiminnan huomioon ottamisen kriminaalipoliittisia perusteita petosrikosten kontekstissa. Kuten aiemmin luvussa 2.1 olen todennut, petosrikossäännöksen yhtenä tavoitteena on suojata yksilön omaisuutta. Itsemääräämisoikeuteen perustuen asianomistajalla on kuitenkin lähtökohtaisesti oikeus päättää itse oman omaisuutensa käytöstä. Mikäli asianomistajan omalle toiminnalle ei annettaisi ollenkaan painoarvoa arvioitaessa petoksen rangaistavuutta ja petosrikossäännöksellä puututtaisiin yksilön taloudelliseen itsemääräämisoikeuteen aina silloin, kun yksilön valinnat määritellään hänen etunsa vastaisiksi, yksilön itsemääräämisoikeuden mukainen oikeus päättää omista eduistaan ei toteutuisi. Tällöin kriminalisointi ei todellisuudessa turvaisi yksilön perusoikeuksien mukaista omaisuuden suojaa, joka on vahvasti sidoksissa yksilön taloudelliseen itsemääräämisoikeuteen.⁸⁴

⁸² Kyse on paternalistisen rikoslain kiellosta, jonka mukaan suojattavaan henkilöön itseensä kohdistuva rikoslain kielto tai määräys on hylättävä. Tämä perustuu siihen, että henkilöön itseensä kohdistuva kielto tai määräys rikkoo itsemääräämisoikeutta, jota rikosoikeuden tulisi suojella. Huomionarvoista on myös se, että toisen henkilön yksilöllinen etu on lähes mahdotonta yleisesti määritellä. Ks. Hahto 2004, s. 38.

⁸³ Hahto 2004, s. 31–38.

⁸⁴ Perustuslain omaisuudensuojasäännöksen tavoitteena on turvata ja edistää taloudellista vapautta sekä itsemääräämisoikeutta. Ks. Lämsä 2010, Omaisuudensuojan tulkinnallisia lähtökohtia, Yksilöllinen perusoikeus.

Koska asianomistajalla on itsemääräämisoikeuden perusteella lähtökohtaisesti oikeus päättää omista eduistaan, on asianomistaja myös vastuussa tällaiseen päätöksentekoon liittyvästä harkintaprosessista. Rikosoikeusjärjestelmän voidaan olettaa tarjoavan asianomistajalle suojaa vain silloin, kun taloudellisten asioiden hoidossa on noudatettu tiettyä huolellisuutta ja tarkkaavaisuutta.⁸⁵ Lainsoveltamisella ja sallitulla tunnusmerkistön tulkinnalla on mahdollista rajata petoksen rangaistavuutta silloin, kun asianomistajan rikosoikeudellisen suojan tarve ei aktivoidu tai asianomistaja ei ansaitse rikosoikeudellista suojaa.⁸⁶

Kuten jo aiemmin tässä tutkielmassa olen todennut, petoksen rangaistavuus edellyttää tekijän ja asianomistajan välistä sosiaalista vuorovaikutusta. Sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ihmisille syntyy erilaisia vastuualueita. Rikosoikeuden näkökulmasta tämä tarkoittaa sitä, että tekijä voidaan asettaa rikosoikeudelliseen vastuuseen, jos tunnusmerkistön mukaisen seurauksen syntyminen sijoittuu tekijän vastuualueelle. Mikäli seurauksen syntyminen sijoittuu sen sijaan asianomistajan vastuualueelle, ei teon tunnusmerkistön mukaisuus täyty.⁸⁷ Toisinaan asianomistajan oma toiminta voi olla kritiikille altista, eikä tekijä aina ole yksin vastuussa tapahtuneesta.⁸⁸ Tällöin tunnusmerkistön mukaisen seurauksen syntyminen ei sijoitu enää yksin tekijän vastuualueelle, ja asianomistajan oma toiminta on otettava huomioon teon tunnusmerkistön mukaisuutta ja rangaistavuutta arvioitaessa.

Petoksen rangaistavuus edellyttää, että taloudelliseen vaihdantaan liittyvien sääntöjen rikkominen ja yksilön tahdonvapauden loukkaaminen on ollut törkeää. Arvioinnissa keskeisintä on aiheutuneiden vahinkojen suuruus sekä tekijän tahdonmuodostuksen moitittavuus. Mitä suuremman hyödyn tekijä on teostaan saanut ja mitä suunnitelmallisempaa hänen toimintansa on ollut, sitä suuremmalla syyllä hänelle tulisi langettaa rikosoikeudellinen rangaistus.⁸⁹ Asianomistajan näkökulmasta tarkasteltuna tekijän syyllisyyden voidaan katsoa pienentyvän, jos myös asianomistaja on osaltaan myötävaikuttanut siihen, että teko tapahtui. Silloin, kun tekijän syyllisyys pienentyy asianomistajan silmissä, pienentyy syyllisyys myös yhteiskunnan silmissä. Tämä perustuu siihen, että yksityishenkilöihin kohdistuvissa rikoksissa

⁸⁵ Tapani 2004, s. 195.

⁸⁶ Tapani 2017, Arviointiperusteet.

⁸⁷ Tapani 2004, s. 167.

⁸⁸ Hahto 2004, s. 45.

⁸⁹ Virtanen 2005, s. 562.

yhteiskunnan intressi perustuu teon vahingollisuuteen suhteessa suojeltavaan yksityiseen oikeushyvään. Näin ollen, jos teon vahingollisuus on asianomistajan näkökulmasta pieni, myös yhteiskunnan intressi on pienempi.⁹⁰ Tällaisissa tilanteissa on perusteltua ottaa huomioon asianomistajan oma toiminta teon rangaistavuutta arvioitaessa.

3.2 Asianomistajan suostumus

Asianomistajan suostumus voi toimia rikoksen tunnusmerkistön poissulkevana tekijänä silloin, kun rikoksen tunnusmerkistön muotoilu edellyttää asianomistajan suostumuksen puutetta. Petosrikoksen tunnusmerkistön muotoilu edellyttää asianomistajan suostumuksen puutetta, sillä mikäli asianomistaja antaa pätevän suostumuksensa tekoon, ei hän voi erehtyä petoksen tunnusmerkistössä tarkoitetulla tavalla, eikä petoksen tunnusmerkistö tällöin täyty.⁹¹ Asianomistajan suostumuksen arviointi on täten osa asianomistajan oman toiminnan ja sen vaikutusten arviointia petosrikosten kontekstissa.

Rikoslaita ei löydy asianomistajan suostumukseen liittyvää sääntelyä. Oikeuskirjallisuudessa on sen sijaan käyty keskustelua siitä, onko suostumus oikeuttamisperuste vai vaikuttaako suostumus teon tunnusmerkistön mukaisuuteen.⁹² Oikeushyvän suojelutarpeen näkökulmasta arvioituna tarkoituksenmukaisempaa on ymmärtää asianomistajan suostumus tunnusmerkistön mukaisuuteen vaikuttavana tekijänä.⁹³ Myös tässä tutkielmassa katson, että asianomistajan suostumus on teon tunnusmerkistön mukaisuuteen vaikuttava tekijä.

Asianomistajan suostumukseen ja sen merkitykseen petosrikosten kontekstissa voidaan suhtautua myös kriittisesti. Tämä perustuu sen kyseenalaistamiseen, voiko asianomistaja suostua taloudelliseen vahinkoon ja omaisuuden loukkaamiseen. Mielestäni vastaus tähän on kyllä. Koska asianomistajalla on itsemääräämisoikeuden perusteella oikeus päättää omista eduistaan myös omaksi vahingokseen⁹⁴, asianomistajan suostumukselle voidaan antaa merkitystä arvioitaessa tekijän rikosoikeudellista vastuuta. Asianomistajan suostumus voi tehdä rikokseksi määritellyn teon sallituksi, sillä asianomistajaa ei lähtökohtaisesti ole tarpeen

⁹⁰ Hahto 2004, s. 47–48, erityisesti alaviite 95.

⁹¹ Hahto 2004, s. 155.

⁹² Ks. Hahto 2004, s. 243, Melander 2016 s. 283 ja Korkka-Knuts et al. 2020, s. 241–245.

⁹³ Melander 2016 s. 283.

⁹⁴ Hahto 2004, s. 38.

suojella hänen omalta toiminnaltaan ja päätöksenteoltaan.⁹⁵ Mikäli asianomistaja on suostunut tekoon, joka loukkaa hänen yksityistä oikeushyvänsä, ei oikeushyvän suojelutarvetta lähtökohtaisesti ole. Petosrikosten kontekstissa suostumus taloudelliseen vahinkoon ja omaisuuden loukkaamiseen tarkoittanee ennen kaikkea sitä, että asianomistaja – tietoisena taloudellisen vahingon ja omaisuuden loukkaamisen mahdollisuudesta – tekee mahdollisesta riskistä huolimatta taloudellisen määräämistoimen. Näin toimiessaan asianomistaja hyväksyy mahdollisesti realisoituvan taloudellisen vahingon sekä omaisuuden loukkaamisen ja antaa siihen suostumuksensa.

Kun arvioidaan asianomistajan suostumusta petosrikosten kontekstissa, keskeistä on suostumuksen pätevyys. Jos asianomistaja antaa pätevän suostumuksensa tekoon, petoksen tunnusmerkistö ei täyty, vaikka teosta aiheutuisi taloudellista vahinkoa. Pätevä suostumus edellyttää ensinnäkin sitä, että teon tulee loukata yksityisen oikeutta ja suostumuksenantajan tulee olla tunnusmerkistöllä suojatun oikeushyvän haltija. Lisäksi suostumuksenantajalla on oltava määräysvalta loukattavaan oikeushyvään.⁹⁶

Petosrikossäännöksellä suojattava oikeushyvä on omaisuus, joka on yksityinen oikeushyvä. Pätevän suostumuksen ensimmäinen edellytys täyttyy täten petosrikosten kontekstissa, mikäli suostumuksenantaja antaa suostumuksensa sellaisen omaisuuden loukkaamiseen, jonka haltija hän on ja johon hänellä on määräysvalta. RL 36:1.1:n petosrikossäännöksen sanamuodon⁹⁷ perusteella kyse voi olla joko asianomistajan omasta omaisuudesta tai jonkun toisen henkilön omaisuudesta, mikäli asianomistajalla on mahdollisuus määrätä tämän toisen henkilön eduista.

Toiseksi pätevä suostumus edellyttää, että teon on oltava hyväksyttävä.⁹⁸ On olemassa oikeushyviä, – esimerkiksi ihmisen henki – joiden loukkaamiseen ei voi koskaan pätevästi suostua. Lisäksi teon hyväksyttävyyttä arvioitaessa huomioon on otettava teon tarkoitus ja loukkauksella aiheutettu vahinko sekä muut seikat. Käytännössä tämä tarkoittaa esimerkiksi

⁹⁵ Hahto 2004, s. 239.

⁹⁶ Hahto 2004, s. 247.

⁹⁷ ”-- aiheuttaa taloudellista vahinkoa erehtyneelle tai sille, jonka eduista tällä on ollut mahdollisuus määrätä --”.

⁹⁸ Hahto 2004, s. 247.

sitä, että mikäli aiheutunut vahinko on vähäinen, teko voi olla hyväksyttävä, vaikka tekijän tarkoitus itsessään ei olisi hyväksyttävissä.⁹⁹

Verkkopetosten kontekstissa asianomistajalle aiheutuneiden vahinkojen määrä voi vaihdella suurestikin.¹⁰⁰ Asianomistajan suostumus vähäisiin taloudellisiin vahinkoihin lienee herkemmin pätevä, mutta suurempien vahinkojen ollessa kyseessä suostumukselle annettava painoarvo pienentynee, erityisesti silloin, kun tekijä on tahallisesti erehdyttänyt asianomistajaa.¹⁰¹ Teon hyväksyttävyyden arviointiin vaikuttavat myös muut seikat kuin vain teon tarkoitus ja teosta aiheutunut vahinko. Tämän takia asianomistajan omalle toiminnalle kokonaisuudessaan – mukaan lukien asianomistajan selonottovelvollisuus ja sen mahdollinen laiminlyönti – voidaan antaa painoarvoa arvioitaessa teon hyväksyttävyyttä ja annetun suostumuksen pätevyyttä.

Kolmanneksi pätevän suostumuksen antaminen edellyttää, että suostumuksenantaja on suostumuskelpoinen eli hänen on ymmärrettävä hänen antamansa suostumuksen merkitys ja sisältö. Suostumuskelpoisuutta arvioitaessa huomioon otetaan muun muassa suostumuksenantajan ikä ja terveydentila. Suostumuksenantajan ei tarvitse olla täysivaltainen, vaan myös vajaavaltaisilla on oikeus päättää sellaisista eduistaan, joihin nähden heidän ymmärryskykynsä on riittävä.¹⁰² Tarkastelen asianomistajan henkilökohtaisten ominaisuuksien merkitystä asianomistajan oman toiminnan arvioimisen kannalta tarkemmin tämän tutkielman luvussa 3.4.

Neljäs edellytys pätevälle suostumukselle on, että suostumus on annettu ennen tekoa. Suostumuksen on lisäksi oltava voimassa rikoksen tekemisen aikaan.¹⁰³ Petosrikoksissa asianomistajan suostumus paikantuu siihen hetkeen, kun asianomistaja tekee taloudellisen määräämistoimen. Näin ollen pätevä suostumus tekoon tulee antaa ennen taloudellista

⁹⁹ Ibid.

¹⁰⁰ Esimerkiksi verkkovälitteiseen kaupankäyntiin liittyvissä petoksissa asianomistajalle aiheutuvat vahingot ovat yleensä melko pieniä, kun taas ennakkomaksupetoksissa asianomistajalle aiheutuvat vahingot voivat olla huomattavan suuria. Ks. Riekkinen 2018, s. 77–78. Ks. myös esim. Helpinen 2022 ja Talasterä 2022.

¹⁰¹ Toisaalta taloudellisten vahinkojen suuruus korostaa asianomistajan selonottovelvollisuuden merkitystä. Mitä suuremmasta taloudellisesta vahingosta on kyse, sitä suurempi selonottovelvollisuus asianomistajalla voidaan lähtökohtaisesti asettaa. Ks. tämän tutkielman luku 3.3.3.

¹⁰² Hahto 2004, s. 247.

¹⁰³ Hahto 2004, s. 248.

määräämistoimea, ja suostumuksen on oltava voimassa myös sillä hetkellä, kun asianomistaja tekee varsinaisen taloudellisen määräämistoimen.

Viidenneksi pätevä suostumus edellyttää, että suostumus on täsmällinen. Tämä tarkoittaa sitä, että suostumuksenantajan on määriteltävä selkeästi, mikä oikeushyvä on suostumuksen kohteena.¹⁰⁴ Petosrikoksissa suostumuksen kohteena oleva oikeushyvä on omaisuus. Koska petosrikoksissa suostumus linkittyy asianomistajan itse tekemään taloudelliseen määräämistoimeen, suostumuksen täsmällisyysvaatimus täyttynee lähtökohtaisesti petosrikosten kontekstissa.

Kuudes ja petosrikosten kontekstissa merkittävin edellytys pätevälle suostumukselle on se, että suostumuksen tulee olla vapaaehtoinen ja tietoisesti annettu. Suostumuksenantajan tulee olla tietoinen kaikista asiaan vaikuttavista seikoista. Tästä syystä erehdyttämiseen ja erehdykseen perustuva suostumus ei voi olla pätevä. Suostumus on vaikutukseton silloin, kun suostumuksenantaja on erehtynyt niiden syiden olemassaolosta, joiden perusteella hän on suostumuksensa antanut.¹⁰⁵

Kun arvioidaan suostumuksen pätevyyttä petosrikosten kontekstissa, täytyy arvioinnissa ottaa huomioon se, onko asianomistaja erehtynyt petosrikossäännöksen edellyttämällä tavalla. Suostumuksen pätevyyttä arvioitaessa on toisin sanoen pohdittava, onko asianomistajalle syntynyt tekijän välittämän informaation perusteella virheellinen mielikuva jostakin hänen päätöksentekoonsa vaikuttavasta seikasta. Mikäli asianomistaja on erehtynyt petoksen tunnusmerkistön edellyttämällä tavalla, ei hän voi antaa pätevää suostumusta tekoon.¹⁰⁶

Kun arvioidaan suostumuskelpoisen asianomistajan antaman suostumuksen pätevyyttä petosrikosten kontekstissa, arviointi palaa lopulta asianomistajan selonottovelvollisuuteen. Asianomistajan selonottovelvollisuus ja sen mahdollinen laiminlyönti vaikuttavat ensinnäkin teon hyväksyttävyyteen. Lisäksi, kun otetaan huomioon, että asianomistajan antama suostumus ei ole pätevä, jos hän on erehtynyt niiden syiden olemassaolosta, joiden perusteella hän on suostumuksensa antanut, suostumuksen pätevyyden arvioinnissa on lopulta kysymys siitä, millaisia perusteltuja odotuksia asianomistajalle on sosiaalisessa vuorovaikutuksessa

¹⁰⁴ Ibid.

¹⁰⁵ Ibid.

¹⁰⁶ Hahto 2004, s. 155.

syntynyt, millaisia selvitystoimenpiteitä asianomistaja on itse tehnyt ja voidaanko asianomistajan katsoa normatiivisesti erehtyneen.

3.3 Asianomistajan selonottovelvollisuus

3.3.1 Asianomistajan selonottovelvollisuudesta

Petoksen tunnusmerkistön täyttyminen edellyttää, että asianomistaja tekee tekijän aiheuttaman erehdyksen vallassa taloudellisen määräämistoimen, josta aiheutuu taloudellista vahinkoa.

Petoksen rangaistavuuden edellytyksenä on, että tuomioistuimien vakuuttuu siitä, että asianomistajan päätöksenteon perustana on ollut syytetyn välittämä, virheellinen, harhaanjohtava tai puutteellinen tieto.¹⁰⁷ Tuomioistuimen tulee siis vakuuttua siitä, että asianomistaja on erehtynyt petosrikossäännöksessä tarkoitettulla tavalla. Asianomistajan selonottovelvollisuudessa on kyse asianomistajan normatiivisesta erehtymisestä eli siitä, onko asianomistaja erehtynyt petosrikossäännöksessä tarkoitettulla tavalla. Asianomistajan selonottovelvollisuutta arvioitaessa keskeisiä kysymyksiä ovat: millaisia johtopäätöksiä asianomistaja saa tehdä tekijän välittämästä informaatiosta sekä tekijän käyttäytymisestä ja millaisten perusteltujen odotusten varaan asianomistaja saa perustaa oman päätöksentekonsä.¹⁰⁸

Tekijän välittämän informaation lisäksi myös asianomistajan oma toiminta vaikuttaa osaltaan siihen, millaisia perusteltuja odotuksia asianomistajalle syntyy. Kuten jo aiemmin tässä tutkielmassa olen todennut, rikosoikeusjärjestelmän voidaan olettaa tarjoavan asianomistajalle suojaa vain silloin, kun hän on noudattanut taloudellisten asioidensa hoitamisessa tiettyä huolellisuutta ja tarkkaavaisuutta¹⁰⁹. Kun arvioidaan asianomistajan omaa toimintaa verkkopetosten kontekstissa, on huomiota tästä syystä kiinnitettävä erityisesti asianomistajan informaation hankintaan ja prosessointiin. Petosrikosten kontekstissa asianomistajalle on mahdollista asettaa tietynasteinen selonottovelvollisuus, sillä asianomistaja on vastuussa

¹⁰⁷ Tapani 2017, Johdanto.

¹⁰⁸ Tapani 2004, s. 230.

¹⁰⁹ Tapani 2004, s. 195.

omaan päätöksentekoonsa liittyvästä harkintaprosessista itsemääräämisoikeutensa perusteella.¹¹⁰

Asianomistajalle asetettava selonottovelvollisuus saa institutionaalista tukea korkeimman oikeuden oikeuskäytännöstä – erityisesti ratkaisusta KKO 2011:84.¹¹¹ Korkein oikeus on ratkaisussa KKO 2011:84 todennut, että *“taloudellista toimintaa harjoittavan yhteisön edustajilla on aina tietyntyylinen selonottovelvollisuus niistä seikoista, joiden perusteella he tekevät päätöksiä yhteisön puolesta”*. Korkeimman oikeuden mukaan selonottovelvollisuuden laajuutta tulee arvioida tapauskohtaisesti, ja se riippuu muun muassa taloudellisia päätöksiä tekevän henkilön asemasta, asian merkittävydestä, asian olosuhteista sekä toisen osapuolen menettelystä. Korkeimman oikeuden ratkaisun perustelujen perusteella selonottovelvollisuus ulottuu myös luonnollisiin henkilöihin, joskin heille ei voida asettaa yhtä tiukkaa selonottovelvollisuutta kuin elinkeinonharjoittajille.¹¹²

Tapani on omassa väitöskirjassaan tutkinut asianomistajan selonottovelvollisuutta petosrikosten kontekstissa. Hän on määritellyt selonottovelvollisuuden arviointia varten kolme tulkintaperustetta. Nämä tulkintaperusteet ovat: 1) suojelutarpeen periaate, 2) suhteellisuusperiaate ja 3) konkreettisen epäilyn -kriteeri.¹¹³ Tarkastelen seuraavaksi tarkemmin näitä tulkintaperusteita erityisesti verkkopetosten kontekstissa.

3.3.2 Suojelutarpeen periaate

Ensimmäinen Tapanin määrittelemistä tulkintaperusteista, joita voidaan hyödyntää asianomistajan selonottovelvollisuuden arvioinnissa, on suojelutarpeen periaate. Suojelutarpeen periaate edellyttää, että informaation hankinta ja prosessointi on suunniteltava.

¹¹⁰ Itsemääräämisoikeus asettaa asianomistajalle yhtä aikaa sekä oikeuden päättää omista eduistaan että vastuun tällaiseen päätöksentekoon liittyvästä harkintaprosessista.

¹¹¹ Ks. myös KKO 1995:23, KKO 1995:24 ja KKO 1995:25.

¹¹² KKO 2011:84, kohta 26.

¹¹³ Tapani 2004, s. 195–196 ja Tapani 2017, Arviointiperusteet. Tapanin määrittelemät tulkintaperusteet on johdettu kriminalisointiperiaatteista sekä erityisesti saksalaisesta oikeuskirjallisuudesta. Ks. Tapani 2004, s. 175–190.

Käytännössä tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että sitoutuessaan johonkin sopimukseen osapuolen on arvioitava sopimukseen liittyvät riskit riittävän perusteellisesti.¹¹⁴

Suojelutarpeen periaate koskee sekä yksityishenkilöitä että yrityksiä. Liike-elämässä suojelutarpeen periaatteen synnyttämät velvollisuudet eivät lähtökohtaisesti merkitse ylimääräistä rasitetta yrityksille, sillä oikeusjärjestyksessä asetetaan yrityksille muutenkin velvoitteita, joiden täyttymisestä yritysten on huolehdittava.¹¹⁵ Tämän tutkielman aiheen kannalta mielenkiintoinen kysymys on, millaisia suojelutarpeen periaatteeseen perustuvia informaation hankintaan ja prosessointiin liittyviä velvollisuuksia voidaan asettaa luonnollisille henkilöille heidän tehdessään taloudellisesti merkityksellisiä oikeustoimia verkossa.

Toisin kuin yrityksille, oikeusjärjestys ei aseta luonnollisille henkilöille samanlaisia taloudellisiin toimintaan liittyviä velvoitteita, joiden täyttymisestä heidän tulisi huolehtia. Oikeusjärjestys ei esimerkiksi velvoita luonnollisia henkilöitä pitämään kirjanpitoa omasta henkilökohtaisesta taloudestaan. Toisaalta omien taloudellisten asioiden suunnittelu ja esimerkiksi erilaisiin sopimuksiin liittyvien sopimusehtojen tunteminen ovat osa jokaisen luonnollisen henkilön oman talouden hallintaa.¹¹⁶ Verkossa tapahtuvaan taloudelliseen toimintaan tulee suhtautua samalla tavoin kuin taloudelliseen toimintaan fyysisessäkin maailmassa. Esimerkiksi erilaisiin sopimusehtoihin tulee tutustua yhtä huolellisesti niin fyysisessä maailmassa kuin verkossakin.

Informaation hankinnan ja prosessoinnin suunnitelmallisuus sekä erilaisiin sopimusehtoihin perehtyminen korostuvat erityisesti erilaisten tilausansojen ja huijausviestien kontekstissa. Esimerkkinä tilausansasta voidaan mainita tapaus, jossa asianomistaja sitoutuu pitkään kestotilaukseen verkossa nähdyn näytetilausta koskevan mainoksen perusteella. Kun tällaista tapausta arvioidaan suojelutarpeen periaatteen näkökulmasta, keskeistä on, onko mainoksessa ollut maininta kestotilauksesta. Mikäli mainoksessa on ollut maininta sitoutumisesta

¹¹⁴ Tapani 2004, s. 195 ja Tapani 2017, Arviointiperusteet.

¹¹⁵ Esimerkkeinä tällaisista velvoitteista voidaan mainita muun muassa verolainsäädännön tai kirjanpitolainsäädännön yrityksille asettamat velvoitteet. Ks. Tapani 2017, Arviointiperusteet.

¹¹⁶ Talous- ja velkaneuvonta 2.12.2020.

kestotilaukseen, ei asianomistajan voida katsoa normatiivisesti erehtyneen, mikäli hän on laiminlyönyt velvollisuutensa selvittää tilaukseen liittyvät ehdot riittävän huolellisesti.¹¹⁷

Eräs esimerkki huijausviestistä on tapaus, jossa asianomistaja saa viestin, jonka mukaan hän on voittanut palkinnon jostakin arvonnasta. Palkinnon lunastamiseksi asianomistajan tarvitsee kuitenkin maksaa viestin lähettäjälle tietty summa esimerkiksi postimaksua varten.

Suojelutarpeen periaatteen näkökulmasta tällaisissa tapauksissa keskeistä on, onko asianomistaja todellisuudessa osallistunut johonkin sellaiseen arvontaan, josta hän olisi voinut voittaa viestin mukaisen palkinnon. Suojelutarpeen periaatteen perusteella asianomistajalla on velvollisuus selvittää, mihin hänen saamansa palkinto perustuu ennen kuin hän tekee päätöksen tekijän pyytämän summan maksamisesta.

Erilaisissa tilausansoissa ja huijausviesteissä korostuu se, että verkossa on mahdollista tehdä päätöksiä varsin nopeasti. Taloudellisesti merkityksellisiä päätöksiä voi tehdä verkossa vain muutamalla klikkauksella, ja toisinaan tällaisia päätöksiä tehdään myös ajattelematta sen kummemmin klikkaamisen seurauksia. Osa informaation suunnitelmallista hankintaa ja prosessointia verkossa onkin keskittyminen päätöksentekoon. Taloudellisesti merkityksellisiä päätöksiä tehtäessä on syytä miettiä kahteen kertaan, millaisia seurauksia tehtävällä päätöksellä todellisuudessa on. Harva taloudellisesti merkityksellinen päätös on sellainen, joka täytyisi tehdä juuri nyt tässä hetkessä. Mikäli päätöksenteolta sen sijaan edellytetään välittömyyttä ja asian korostetaan olevan kiireellinen, on syytä pohtia vielä kertaalleen päätöksentekoa, päätöksen mahdollisia seurauksia ja päätökseen mahdollisesti liittyviä riskejä.

Erilaisissa ennakkomaksupetoksissa suojelutarpeen periaate edellyttää, että asianomistaja selvittää, miksi juuri hänelle on luvattu suuri taloudellinen etu ja mihin hänen saamansa etu perustuu. Toisaalta ennakkomaksupetoksissa – esimerkiksi romanssipetoksissa – voi olla kyse myös siitä, että asianomistajalle ei luvata suurta taloudellista etua vaan tekijä vetoaa asianomistajan tunteisiin. Tällaisissa tapauksissa tekijä pyrkii siihen, että asianomistaja tekisi taloudellisen määräämistoimen ”hyvää hyvyttään” tekijän kertoman tarinan perusteella auttaakseen tekijää. Arvioitaessa asianomistajan selonottovelvollisuutta tällaisten

¹¹⁷ Mikäli asianomistaja vetoaa siihen, että tilausehdot eivät ole käyneet riittävän selvästi ilmi mainoksesta, kyse on ensisijaisesti kuluttajaoikeudellisesta riita-asiasta. Tällaisessa tilanteessa asianomistajalle ei lähtökohtaisesti synny rikosoikeudellisen suojan tarvetta.

ennakkomaksupetosten kontekstissa, keskeistä on, miten informaation hankinta ja prosessointi tulisi ylipäättään suunnitella ihmissuhteissa ja minkälaisiin taloudellisiin riskeihin ihmissuhteissa tulisi varautua.

Esimerkiksi romanssipetoksissa tekijä pyrkii luomaan asianomistajalle uskomuksen siitä, että tekijän ja asianomistajan välillä on todellinen parisuhde. Suojelutarpeen periaate edellyttää romanssipetosten kontekstissa sitä, että asianomistajan tulisi arvioida verkossa tapahtuvan sosiaalisen vuorovaikutuksen perusteella asianomistajan ja tekijän välisen parisuhteen todellisuutta sekä tähän parisuhteeseen liittyviä mahdollisia riskejä ennen kuin hän tekee parisuhteeseen pohjautuvia taloudellisia määräämistoimia.

Myös verkkovälitteinen kaupankäynti edellyttää, että asianomistaja – oli hän sitten myyjän tai ostajan asemassa – arvioi kaupankäyntiin liittyvät riskit etukäteen riittävän huolellisesti. Riskien arvioiminen on osa normaalia taloudellista vaihdantaa. Aivan kuten fyysisessäkin maailmassa, myös verkossa asianomistajan tulee selvittää toisen osapuolen luotettavuus etukäteen ennen oikeustoimeen ryhtymistä.

Kuten edeltä on käynyt ilmi, asianomistajan selonottovelvollisuuteen kuuluu sen selvittäminen, kenen kanssa hän on vuorovaikutuksessa ja voiko vuorovaikutuksen toiseen osapuoleen luottaa. Verkossa tapahtuvaa informaation hankintaa ja prosessointia vaikeuttaa kuitenkin se, että verkossa on mahdollista toimia anonyymisti. Verkossa kuka tahansa voi esiintyä kenenä tahansa, eikä osapuolten todellisesta henkilöllisyydestä ole usein täyttä varmuutta.¹¹⁸ Huomioon on myös otettava se, että verkossa toisen osapuolen luotettavuutta ei ole mahdollista arvioida samanlaisten sosiaalisten vihjeiden avulla kuin fyysisessä maailmassa.¹¹⁹ Toisaalta verkossa toisen osapuolen luotettavuutta voi pyrkiä arvioimaan esimerkiksi hakemalla toisesta osapuolesta tietoja verkon hakukoneiden avulla.

Sosiaalinen vuorovaikutus ei voi koskaan perustua täydellisen informaation varaan, – ei verkossa eikä fyysisessä maailmassa – ja tästä syystä sosiaalinen vuorovaikutus sisältää aina myös riskejä. Riskeistä huolimatta sosiaalisia suhteita on voitava ylläpitää myös verkossa. Verkossa on voitava osallistua sosiaaliseen vuorovaikutukseen samalla tavoin kuin fyysisessäkin maailmassa. Asianomistajalta ei täten voida vaatia sellaista

¹¹⁸ Yar – Steinmetz 2019, s. 143.

¹¹⁹ Cheshire 2011, s. 49.

selonottovelvollisuutta, joka estäisi järkevän sosiaalisen vuorovaikutuksen.¹²⁰ Täysin objektiivisen mittapuun esittäminen suojelutarpeen periaatteen edellyttämälle riittävän suunnitelmalliselle informaation hankinnalle ja prosessoinnille sekä riittävän perusteelliselle riskien arvioinnille lienee mahdotonta. Kyse on lopulta aina tapauskohtaisesta arvioinnista.

3.3.3 Suhteellisuusperiaate

Toinen Tapanin määrittelemistä tulkintaperusteista, joiden avulla asianomistajan selonottovelvollisuutta voidaan arvioida, on suhteellisuusperiaate. Suhteellisuusperiaatteella viitataan asianomistajan selonottovelvollisuutta arvioitaessa siihen, että asianomistajan omaa vastuuta arvioitaessa huomioon voidaan ottaa taloudellisten vahinkojen suuruus, vahinkojen todennäköisyys ja osapuolten mahdollisuudet selvitystoimenpiteisiin.¹²¹

Kuten jo aiemmin tässä tutkielmassa olen todennut, verkkopetosten kontekstissa taloudellisten vahinkojen suuruus voi vaihdella suurestikin. Esimerkiksi verkkovälitteiseen kaupankäyntiin liittyvissä petoksissa yksittäiselle asianomistajalle aiheutuvat vahingot ovat yleensä melko pieniä, kun taas ennakkomaksupetoksissa yksittäiselle asianomistajalle aiheutuvat vahingot voivat olla huomattavankin suuria.¹²² Mitä suuremmasta taloudellisesta vahingosta on kyse, sitä suurempi selonottovelvollisuus asianomistajalle voidaan lähtökohtaisesti asettaa.¹²³

Verkkopetosten kontekstissa vahinkojen todennäköisyys on yhteydessä siihen, kuinka tietoinen asianomistaja on verkkoasiointiin liittyvistä sosiaalisista käytännöistä sekä erityisesti verkkopetoksista. Media ja viranomaiset tiedottavat jatkuvasti erilaisista verkkopetoksista. Viranomaiset ovat myös laatineet useita erilaisia ohjeistuksia verkkopetoksilta suojautumiseksi.¹²⁴ Asianomistajan selonottovelvollisuuteen kuuluu verkkoasiointiin liittyviin sosiaalisiin käytäntöihin perehtyminen. Tämä pitää sisällään myös tietoisuuden erilaisista verkkohuijauksista ja –petoksista. Olen sitä mieltä, että asianomistajan selonottovelvollisuus korostuu silloin, kun hänen tilanteensa muistuttaa jotakin yleisesti tunnettua

¹²⁰ Tapani 2004, s. 188.

¹²¹ Tapani 2004, s. 195 ja Tapani 2017, Arviointiperusteet.

¹²² Riekkinen 2018, s. 77–78. Ks. esim. Helpinen 2022 ja Talasterä 2022.

¹²³ Tapani 2004, s. 195–196 ja Tapani 2017, Arviointiperusteet.

¹²⁴ Esimerkkinä voidaan mainita esimerkiksi Varo, varmista ja varoita –kampanja. Ks. myös esim. Kyberturvallisuuskeskus 2.2.2021.

verkkopetostyyppiä. Tietoisuus verkkoasiointiin liittyvistä sosiaalisista käytännöistä, turvallisesta verkkoasioinnista ja verkkoasiointiin liittyvistä mahdollisista riskeistä pienentää mahdollisuutta, että asianomistaja joutuu petosrikoksen uhriksi ja tekee taloudellisia määräämistöitä, joilla on negatiivisia seurauksia.¹²⁵

Asianomistajan tietoisuus verkkoasiointiin liittyvistä sosiaalisista käytännöistä ei ole kuitenkaan ainoa vahinkojen todennäköisyyteen vaikuttava seikka. Kun arvioidaan vahinkojen todennäköisyyttä, merkitystä on myös toiminnan riskialttiudella. Mitä riskialttiimmasta toiminnasta on kyse, sitä laajempi selonottovelvollisuus asianomistajalle voidaan asettaa.¹²⁶ Kun ajatellaan erilaisia verkkopetoksia, toiminnan riskialttius korostuu mielestäni sekä erilaisissa ennakkomaksupetoksissa että erilaisissa huijausviesteissä, joissa tuntematon tekijä lupaa verkon välityksellä suuria taloudellisia etuja pieniä taloudellisia suorituksia vastaan.

Verkkovälitteinen kaupankäynti on myös riskialttiimpaa kuin kaupankäynti fyysisessä maailmassa, mikä korostaa asianomistajan selonottovelvollisuutta. Kun kaupat tehdään verkon välityksellä, ostajalla ja myyjällä ei ole mahdollisuutta kohdata toisiaan kaupantekotilanteessa. Luonnollisilla henkilöillä ei ole myöskään käytettävissään täysin luotettavia keinoja toisen henkilön henkilöllisyyden selvittämiseen taikka varmistamiseen verkossa. Verkkovälitteisessä kaupankäynnissä ostajalla ei usein myöskään ole mahdollisuutta täysin varmistua kaupan kohteen olemassaolosta eikä tutustua fyysisesti kaupan kohteeseen ennen kaupantekoa.

Lähtökohtaisesti verkkovälitteisessä kaupankäynnissä kannattaa aina noudattaa tietynasteista varovaisuutta. Luonnollisilta henkilöiltä ei kuitenkaan voida edellyttää erityisen suurta selonottovelvollisuutta verkkovälitteisen kaupankäynnin kontekstissa. Tämä olisi kohtuutonta ja taloudellisten intressien vastaista, kun ajatellaan sujuvaa kaupankäyntiä verkossa.¹²⁷ Asianomistajalla on lähtökohtaisesti oikeus luottaa siihen, että tekijä toimii sosiaalisten käytäntöjen mukaisesti joko myyjän tai ostajan asemassa. Samaan aikaan asianomistajalla on kuitenkin verkkovälitteisessä kaupankäynnissä myös oma vastuualueensa. Verkossa

¹²⁵ Rikosuhripäivystys 22.10.2020.

¹²⁶ Tapani 2017, Kolme esimerkkiä, Riskisijoitus.

¹²⁷ Riekkinen 2018, s. 93.

asianomistaja voi etsiä myyjän tai ostajan tietoja esimerkiksi hakukoneen avulla.

Asianomistaja voi myös pyrkiä varmistamaan kaupan kohteen olemassaolon pyytämällä myyjältä kuvan kaupan kohteesta esimerkiksi jonkin tietyn esineen tai päivän lehden kanssa. Tällaiset asianomistajan suorittamat tavanomaiset selvitystoimenpiteet eivät vielä vaaranna kaupankäynnin sujuvuutta, mutta niiden avulla asianomistaja voi omalta osaltaan pienentää petoksen uhriksi joutumisen riskiä.

Tapani on omassa väitöskirjassaan käsitellyt suhteellisuusperiaatteeseen sisältyviä selvitystoimenpiteitä erityisesti liikesuhteissa. Tapanin mukaan selvitystoimenpiteiden laajuuteen vaikuttavat yrityksen koko, taloudelliset mahdollisuudet sijoittaa riskien hallintajärjestelmään ja informaatiokustannusten määrä.¹²⁸ Oikeushenkilöiden ja luonnollisten henkilöiden suorittamat selvitystoimenpiteet eivät kuitenkaan ole täysin verrattavissa keskenään. Vaikka riskienhallinnan voidaan katsoa olevan osa sekä oikeushenkilöiden että luonnollisten henkilöiden normaalia taloudellista toimintaa, ei luonnollisilta henkilöiltä voida vaatia yhtä laajoja selvitystoimenpiteitä kuin oikeushenkilöiltä.¹²⁹

Se seikka, että luonnollisilta henkilöiltä ei voida vaatia yhtä laajoja selvitystoimenpiteitä kuin oikeushenkilöiltä, ei kuitenkaan tarkoita, etteikö luonnollisilta henkilöiltä voitaisi vaatia minkäänlaisia selvitystoimenpiteitä. Luonnollisilla henkilöillä voi toisinaan olla suhteellisen hyvät mahdollisuudet selvitystoimenpiteisiin – erityisesti verkossa. Verkossa lisätiedon hankkiminen on suhteellisen helppoa, ja tietojen todenperäisyyden voi pyrkiä tarkistamaan esimerkiksi hakukoneen avulla.

3.3.4 Konkreettisen epäilyn -kriteeri

Kuten jo aiemmin luvussa 2.1 olen todennut, asianomistaja voi tehdä johtopäätöksiä ja taloudellisia määräämistoimia ilman erityistä selonottovelvollisuutta silloin, kun tekijän välittämä informaatio on loogista ja ristiriidatonta¹³⁰. Kolmas Tapanin määrittelemistä tulkintaperusteista, joiden avulla asianomistajan selonottovelvollisuutta voidaan arvioida, on konkreettisen epäilyn -kriteeri. Tämä tulkintaperuste liittyy vahvasti informaation loogisuuteen ja ristiriidattomuuteen, ja siitä seuraavaan luottamukseen. Konkreettisen epäilyn

¹²⁸ Tapani 2004, s. 196 ja Tapani 2017, Arviointiperusteet.

¹²⁹ Tapani 2017, Kolme esimerkkiä, Riskisijoitus.

¹³⁰ Hakamies 2021–2022, Petosrikokset, Petos (RL 36:1), Oikeudettomuus.

-kriteerillä tarkoitetaan sitä, että tietyt seikat voivat herättää epäilyn informaation todenperäisyydestä. Jos oikeustoimen osapuoli alkaa epäillä toisen osapuolen antamien tietojen todenperäisyyttä, hänen tulee pyrkiä selvittämään informaation todenperäisyys.¹³¹

Konkreettisia epäilyksiä voivat herättää esimerkiksi ristiriitaiset tai epätodennäköiset väitteet taikka informaation ristiriitaisuus muun informaation kanssa.¹³² Kun asianomistajan selonottovelvollisuutta arvioidaan konkreettisen epäilyn -kriteerin avulla, tilannetta on arvioitava objektiivisesti, ulkopuolisen tarkkailijan näkökulmasta. Kysymys on ennen kaikkea siitä, olisiko informaation ristiriitaisuus tai epäselvyys herättänyt järkevän epäilyn ulkopuolisessa, normaalilla tavalla huolellisessa henkilössä.¹³³ Verkkopetosten kontekstissa konkreettisia epäilyksiä tulisi herätä ennen kaikkea tilanteissa, jotka vaikuttavat liian hyviltä ollakseen totta.

Verkkovälitteisessä kaupankäynnissä ostaja voi menettää rikosoikeuden tarjoaman suojan, jos hänellä on myyjän antaman ristiriitaisen tiedon tai yleistiedon valossa hyvin epäuskottavan informaation perusteella konkreettinen epäily informaation todenperäisyydestä, mutta hän silti ryhtyy oikeustoimeen.¹³⁴ Yleistiedon valossa hyvin epäuskottavaa informaatiota voisi olla esimerkiksi tuotteen huomattavasti yleistä hintatasoa alhaisempi hinta. Huomattavasti yleistä hintatasoa alhaisemmin hinnan tulisi herättää asianomistajassa konkreettinen epäily. Konkreettinen epäily synnyttää asianomistajalle selonottovelvollisuuden, jonka tulisi johtaa selvitystoimenpiteisiin.

Tapanin mukaan konkreettinen epäily ei ole kyseessä vielä silloin, kun uhri ainoastaan epäilee yleisesti, että annettu informaatio on virheellistä, puutteellista tai harhaanjohtavaa. Konkreettiselle epäilylle voidaan Tapanin mukaan antaa rikosoikeudellista merkitystä silloin, kun asianomistaja pitää yhtä todennäköisenä informaation todenmukaisuutta ja

¹³¹ Tapani 2004, s. 196 ja Tapani 2017, Arviointiperusteet.

¹³² Ibid.

¹³³ Tapani 2004, s. 196. Vaikka konkreettisen epäilyn -kriteeri edellyttää, että asianomistajan selonottovelvollisuutta arvioidaan objektiivisesti, voivat asianomistajan subjektiiviset ominaisuudet kuitenkin vaikuttaa selonottovelvollisuuden laajuuteen. Ks. tämän tutkielman luku 3.4.

¹³⁴ Riekkinen 2018, s. 93. Riekkinen korostaa, että tällaisessa tilanteessa ei ole enää kyse asianomistajan erehdyksestä, vaan asianomistaja on pikemminkin koettanut tietoisesti onneaan.

todenvastaisuutta.¹³⁵ Näin ollen, mikäli asianomistaja pitää informaation todenmukaisuutta todennäköisempänä kuin todenvastaisuutta, selonottovelvollisuutta ei konkreettisen epäilyn -kriteerin näkökulmasta synny. Mikäli taas asianomistaja pitää informaation todenvastaisuutta todennäköisempänä kuin informaation todenmukaisuutta, kyseessä on selvästi konkreettinen epäily, joka synnyttää selonottovelvollisuuden.

Konkreettisen epäilyn -kriteerin merkitys korostuu erityisesti erilaisissa ennakkomaksupetoksissa, jotka perustuvat tekijän kertomaan tarinaan. Kun asianomistaja esimerkiksi vastaanottaa sähköpostin, jossa kerrotaan hänen saaneen perinnön kaukaiselta sukulaiselta toisesta maasta, eikä asianomistajalla ole mitään tietoa tällaisesta sukulaisesta, tulisi viestin herättää asianomistajassa epäily informaation todenperäisyydestä.

Asianomistajan tehtävänä on arvioida, kuinka todennäköistä on, että hän on todellisuudessa vastaanottamassa ulkomailta perintöä henkilöltä, jonka olemassaolosta hän ei ole edes ollut tietoinen. Asianomistajalle syntyy selonottovelvollisuus, mikäli hän pitää vähintään yhtä todennäköisenä sitä, että kyseessä on huijaus kuin, että hän on todellisuudessa saamassa perintöä ulkomailta.

Myös erilaisissa tilausansoissa ja huijausviesteissä asianomistajalle tulisi herätä konkreettinen epäily, mikäli hän saa esimerkiksi viestin, jonka mukaan hän on voittanut arvonnassa, johon hän ei muista edes itse osallistuneensa tai jonka mukaan hänelle ollaan toimittamassa pakettia tilauksesta, jota hän ei muista tilanneensa. Vastaanotetun informaation todenvastaisuus ja todenmukaisuus ovat vähintään yhtä todennäköisiä, jos asianomistaja todellisuudessa silloin tällöin osallistuu erilaisiin arvontoihin verkossa tai tilaa tuotteita verkosta. Tilanteessa syntyy tällöin konkreettinen epäily, joka synnyttää selonottovelvollisuuden.

Kun puhutaan verkkopetoksista, on otettava huomioon, että konkreettisen epäilyn -kriteerin arviointiin vaikuttavat rikoksentekijöiden käyttämät erilaiset keinot, joiden tavoitteena on vakuuttaa asianomistaja epäuskottavalta vaikuttavan tiedon todenperäisyydestä.

Rikoksentekijät voivat hyödyntää antamansa informaation tukena esimerkiksi erilaisia muokattuja kuvia, väärennettyjä asiakirjoja tai petosta varten luotuja verkkosivuja. Erilaisia vakuuttelukeinoja käytetään toki fyysisessäkin maailmassa, mutta niiden luominen ja jakaminen on verkossa erityisen helppoa. Erilaiset vakuuttelukeinot voivat lisätä annetun

¹³⁵ Tapani 2004, s. 196 ja Tapani 2017, Arviointiperusteet.

informaation uskottavuutta ja vähentää asianomistajan epäilyjä. Näin ollen niillä voi olla vaikutusta myös asianomistajan selonottovelvollisuuteen.

3.4 Asianomistajan henkilökohtaiset ominaisuudet

Kun arvioidaan asianomistajan omaa toimintaa, on muistettava, että kaikki henkilöt eivät aina kykene syystä tai toisesta rationaaliseen päätöksentekoon. Tällaisten henkilöiden jättäminen petosrikossäännöksen tarjoaman suojan ulkopuolelle ei olisi kriminaalipoliittisesti perusteltua eikä oikeusjärjestyksen mukaista. Petosrikossäännöksen tavoitteena ei ole suojata henkilöitä ainoastaan sellaiselta harhaanjohtamiselta, joka olisi omiaan erehdyttämään normaalilla lahjakkuudella varustettua normaalia ihmistä. Petosrikossäännöksen soveltamista ei täten estä se, että normaalilahjoilla varustettu henkilö ei olisi todennäköisesti uskonut virheellistä informaatiota.¹³⁶

Jokaisella henkilöllä on itsemääräämisoikeuden perusteella lähtökohtaisesti oikeus päättää omasta omaisuudestaan ja sen käytöstä – myös omaksi vahingokseen.¹³⁷ Omaisuuden haltijana asianomistaja voi tietyissä tilanteissa omalla toiminnallaan luopua rikosoikeusjärjestelmän tarjoamasta suojasta. Kuten luvussa 3.2 olen todennut, oikeushyvän suojelun tarvetta ei ole silloin, kun asianomistaja on antanut pätevän suostumuksensa hänen yksityistä oikeushyvänsä loukkaavaan tekoon. Pätevän suostumuksen antaminen edellyttää kuitenkin, että suostumuksenantaja on suostumuskelpoinen eli hänen on ymmärrettävä antamansa suostumuksen merkitys ja sisältö.¹³⁸ Petosrikosten kontekstissa tämä tarkoittaa sitä, että asianomistajan on ymmärrettävä hänen omaisuuttaan loukkaavan taloudellisen määräämistoimen todellinen merkitys. Silloin, kun henkilö ei kykene rationaaliseen päätöksentekoon, ja hän tekee taloudellisia määräämistoimia, joiden merkitystä hän ei kykene ymmärtämään, on henkilön omaisuutta perusteltua suojata rikosoikeudellisin keinoin.

Asianomistajan itsemääräämisoikeuden mukainen oikeus päättää omista eduistaan tuo mukanaan myös vastuun päätöksentekoon liittyvästä harkintaprosessista. Asianomistajan henkilökohtaiset ominaisuudet, kuten esimerkiksi ikä tai terveydentila, vaikuttavat kuitenkin siihen, millaiseen informaation hankintaan ja prosessointiin asianomistaja on kykenevä.

¹³⁶ Ståhlberg 1964, s. 92. Ks. myös KKO 1953-II-3 ja KKO 1978-II-110.

¹³⁷ Hahto 2004, s. 38.

¹³⁸ Hahto 2004, s. 247.

Mikäli asianomistaja ei omien henkilökohtaisten ominaisuuksiensa vuoksi kykene ymmärtämään oman päätöksentekonsa todellisia seurauksia, ei hänelle myöskään voida asettaa samanlaista vastuuta päätöksentekoon liittyvästä harkintaprosessista.

Asianomistajan selonottovelvollisuuden tarkoituksena ei ole rajata rationaaliseen päätöksentekoon kykenemättömiä henkilöitä rikosoikeudellisen suojan ulkopuolelle. Asianomistajan henkilökohtaiset ominaisuudet on tästä syystä otettava huomioon asianomistajan selonottovelvollisuutta arvioitaessa. Henkilökohtaisten ominaisuuksiensa vuoksi rationaaliseen päätöksentekoon kykenemättömän henkilön selonottovelvollisuuden laiminlyöntiin ei tule suhtautua yhtä tiukasti kuin normaalilahjoilla varustetun henkilön selonottovelvollisuuden laiminlyöntiin.¹³⁹

Kun ajatellaan aiemmin tässä tutkielmassa esiteltyjä Tapanin määrittelemiä tulkintaperusteita, joiden avulla voidaan arvioida asianomistajan selonottovelvollisuutta, asianomistajan henkilökohtaisten ominaisuuksien huomioon ottaminen asianomistajan selonottovelvollisuutta arvioitaessa perustuu ennen kaikkea suojelutarpeen periaatteeseen, joka edellyttää jokaisen noudattavan tiettyä minimihuolellisuutta taloudellisten asioidensa hoidossa.¹⁴⁰ Suojelutarpeen periaate edellyttää, että henkilö suunnittelee informaation hankinnan ja prosessoinnin sekä arvioi oikeustoimeen liittyvät riskit riittävän perusteellisesti.¹⁴¹ Asianomistajan henkilökohtaiset ominaisuudet vaikuttavat siihen, millaiseen informaation hankintaan ja prosessointiin henkilö on kykenevä ja millaista riskien arviointia häneltä voidaan hänen ominaisuutensa huomioon ottaen edellyttää.

Verkkopetosten kontekstissa henkilökohtaisten ominaisuuksiensa vuoksi haavoittuvassa asemassa olevia asianomistajia ovat rationaaliseen päätöksentekoon kykenemättömien henkilöiden lisäksi nähdäkseni myös sellaiset henkilöt, joille verkkoasiointi ja verkkoasiointiin liittyvät sosiaaliset käytännöt ovat vieraampia. Kokemattomuus verkkoasiointista vaikuttaa asianomistajan mahdollisuuksiin ymmärtää verkossa tehtävien taloudellisten määräämistöimien tosiasiallisia merkityksiä. Lisäksi kokemattomuus vaikuttaa siihen, tiedostaako henkilö verkkoasiointiin liittyvät riskit, pystyykö hän havaitsemaan

¹³⁹ Hakamies 2021–2022, Petosrikokset, Petos (RL 36:1), Oikeudettomuus.

¹⁴⁰ Tapani 2004, s. 191 ja Tapani 2017, Kolme esimerkkiä, Riskisijoitus.

¹⁴¹ Tapani 2004, s. 195 ja Tapani 2017, Arviointiperusteet.

todenvastaista informaatiota ja tunnistaako hän yleisimmät petolliset käytännöt verkossa. Tätä kautta kokemattomuus verkkoasioinnista voi vaikuttaa siihen, että kokemattoman verkonkäyttäjän selonottovelvollisuuden laiminlyöntiin ei suhtauduta yhtä tiukasti kuin tottuneen verkonkäyttäjän selonottovelvollisuuden laiminlyöntiin.

Koska henkilökohtaisten ominaisuuksiensa vuoksi haavoittuvaisessa asemassa olevien ja rationaaliseen päätöksentekoon kykenemättömien asianomistajien selonottovelvollisuuden laiminlyöntiin ei tule suhtautua yhtä tiukasti kuin normaalilahjoilla varustettujen asianomistajien selonottovelvollisuuden laiminlyöntiin, haavoittuvaisessa asemassa oleville ja rationaaliseen päätöksentekoon kykenemättömille asianomistajille voidaan tarjota jossain määrin jopa laajempaa rikosoikeudellista suojaa kuin normaalilahjoilla varustetuille asianomistajille. Laajempi rikosoikeudellinen suoja käy ilmi myös RL 36:2.1,1:sta (769/1990), jonka mukaan tekijä tuomitaan törkeästä petoksesta, jos rikos tehdään käyttämällä hyväksi toisen erityistä heikkoutta tai muuta turvatonta tilaa ja teko on kokonaisuutena arvostellen törkeä. Lain esitöiden mukaan erityisen heikkouden tai turvattoman tilan hyväksikäyttö on kyseessä esimerkiksi silloin, kun petoksen uhriksi valitaan sairas tai vanha ihminen.¹⁴²

Ymmärtämättömän ihmisen hyväksikäyttö voi tulla rangaistavaksi myös RL 36:6:n (845/2009) mukaisena kiskontana. Kiskontasäännöstä sovellettaessa merkitystä ei anneta asianomistajan omalle toiminnalle ja asianomistajan oman toiminnan arvioimiselle, sillä säännöksellä suojataan heikommassa asemassa olevia henkilöitä nimenomaan heidän tekemiltään vapaaehtoisilta, mutta kohtuuttomilta oikeustoimilta.¹⁴³

Samaan aikaan, kun haavoittuvaisessa asemassa oleville ja rationaaliseen päätöksentekoon kykenemättömille asianomistajille voidaan tarjota laajempaa rikosoikeudellista suojaa suhtautumalla selonottovelvollisuuden laiminlyöntiin heidän kohdallaan löyhemmin, asianomistajan henkilökohtaiset ominaisuudet ja persoonalliset kyvyt voivat vaikuttaa selonottovelvollisuuden laiminlyönnin ja rikosoikeudellisen suojan tarpeen sekä laajuuden arviointiin myös toisin päin. Asianomistajalle voidaan nimittäin asettaa tiukempi selonottovelvollisuus sen mukaan, mitä koulutetumpi tai älykkäämpi hän on.¹⁴⁴ Käytännössä

¹⁴² HE 66/1988, s. 135. Ks. myös KKO 1997:140.

¹⁴³ Hakamies 2021–2022, Kiskontarikokset, Kiskonta (RL 36:6), Sääntelyn taustaa.

¹⁴⁴ Virtanen 2005, s. 567.

tämä tarkoittaa sitä, että asianomistajalle voidaan asettaa hänen henkilökohtaisten ominaisuuksiensa perusteella tiukempi vastuu hänen omiin etuihinsa kohdistuvaan päätöksentekoon liittyvästä harkintaprosessista. Tällaisen henkilön katsotaan olevan kykenevä perusteellisempaan informaation hankintaan ja prosessointiin, ja häneltä voidaan näin ollen edellyttää myös perusteellisempaa riskien arviointia.

Verkkopetosten kontekstissa tiukempi selonottovelvollisuus voitaisiin asettaa esimerkiksi asianomistajalle, joka työskentelee päivittäin verkkorikosten ja erityisesti verkkopetosten parissa. Mikäli tällainen henkilö laiminlyö oman selonottovelvollisuutensa, poistaa laiminlyönti todennäköisemmin petoksen rangaistavuuden. Tämä perustuu siihen, että tällainen henkilö pystyy herkemmin havaitsemaan todenvastaista informaatiota ja tunnistamaan yleisimpiä petollisia käytäntöjä verkossa, joten häneltä voidaan edellyttää hänen henkilökohtaisten ominaisuuksiensa vuoksi perusteellisempaa riskien arviointia.

4 Asianomistajan oman toiminnan vaikutus verkkopetosten rangaistavuuteen

4.1 Rangaistavuuden poistava vaikutus

Kuten tämän tutkielman luvusta 3.2 käy ilmi, asianomistajan antama pätevä suostumus voi poistaa petoksen rangaistavuuden. Jos asianomistaja on antanut pätevän suostumuksensa tekoon, petoksen tunnusmerkistö ei täyty.¹⁴⁵ Asianomistajan antaman suostumuksen pätevyyden arvioinnissa on kyse ennen kaikkea siitä, onko asianomistaja erehtynyt petosrikossäännöksessä tarkoitettulla tavalla. Mikäli asianomistaja on erehtynyt petoksen tunnusmerkistön edellyttämällä tavalla, ei hän voi antaa pätevää suostumusta tekoon.¹⁴⁶ Tässä tutkielmassa aiemmin esittämäni perusteella asianomistajan normatiivista erehtymistä arvioitaessa kysymys on ennen kaikkea asianomistajan omista selvitystoimenpiteistä ja siitä, voidaanko asianomistajan katsoa erehtyneen, mikäli hän ei ole ottanut riittävästi selvää hänen päätöksentekoonsa vaikuttaneista seikoista. Lopulta kyse on siis asianomistajan selonottovelvollisuudesta ja sen mahdollisesta laiminlyönnistä.

Asianomistajan oman toiminnan vaikutus petoksen rangaistavuuteen on selvä silloin, kun asianomistaja on täyttänyt selonottovelvollisuutensa, ja hän ryhtyy saamastaan todenvastaisesta informaatiosta huolimatta oikeustoimeen. Mikäli asianomistaja tekee oikeustoimen, vaikka hän on ollut tietoinen tekijän antamasta virheellisestä tai harhaanjohtavasta informaatiosta, ei kyseessä ole rikoslain mukaan rangaistava petos, sillä petoksesta rankaiseminen edellyttää, että tekijä onnistuu erehdyttämään toista henkilöä. Mikäli asianomistaja on tietoinen informaation virheellisyydestä, hän ei voi olla petosrikossäännöksessä tarkoitettulla tavalla erehtynyt.¹⁴⁷

Verkkopetosten kontekstissa asianomistaja on täyttänyt selonottovelvollisuutensa aikaisemmin esiteltyjen Tapanin määrittelemien tulkintaperusteiden perusteella esimerkiksi silloin, kun asianomistajalle on syntynyt konkreettinen epäily tekijän välittämän informaation todenperäisyydestä, ja hän on selvittänyt asiaa hakemalla tietoa tekijästä hakukoneen avulla.

¹⁴⁵ Hahto 2004, s. 155.

¹⁴⁶ Ibid.

¹⁴⁷ Tapani 2004, s. 119. Ks. myös Ståhlberg s. 95 av. 86.

Mikäli asianomistajalle on hänen selvitystoimenpiteidensä perusteella käynyt ilmi, että tekijä on aikaisemminkin erehdyttänyt muita henkilöitä ja tekijän välittämä informaatio on todenvastaista, mutta asianomistaja ryhtyy tästä huolimatta oikeustoimeen, asianomistaja ei ole petosrikossäännöksessä tarkoitettulla tavalla erehtynyt. Tällöin kyseessä ei myöskään ole rikoslain mukaan rangaistava petos.

Myös korkein oikeus on todennut, että kyse ei ole rikoslain mukaisesta petoksesta silloin, kun asianomistaja on täyttänyt selonottovelvollisuutensa, ja hän ryhtyy saamastaan informaatiosta huolimatta oikeustoimeen. Tapauksessa KKO 1934-II-24 petossyyte, jonka mukaan A oli ravitsemusliikkeen kaupan yhteydessä antanut virheellistä tietoa yrityksen liikevaihdosta, hylättiin, kun asianomistaja oli ennen kaupantekoa vieraillut kaupan kohteena olevassa liikkeessä, ja hän oli tuolloin voinut tehdä havaintoja liikkeen asiakasmäärästä. Korkeimman oikeuden mukaan tällaisessa tilanteessa asianomistajan päätös ei ole perustunut tekijän välittämän valheellisen informaation varaan.

Asianomistajan oman toiminnan vaikutusten arviointi muuttuu haastavammaksi, kun kyse on selonottovelvollisuuden mahdollisesta laiminlyönnistä. Selonottovelvollisuuden laiminlyönti tarkoittaa, että asianomistaja ei pääsääntöisesti voi erehtyä petosrikossäännöksessä tarkoitettulla tavalla. Asianomistajan selonottovelvollisuutta voidaan arvioida aikaisemmin esitetyjen Tapanin määrittelemien tulkintaperusteiden avulla. Lisäksi huomioon tulee ottaa asianomistajan henkilökohtaiset ominaisuudet. Mikäli tapauskohtaisen arvioinnin perusteella näyttää siltä, että asianomistaja on laiminlyönyt oman selonottovelvollisuutensa, voi tällainen laiminlyönti poistaa petoksen rangaistavuuden.¹⁴⁸

Verkkopetosten kontekstissa asianomistajan selonottovelvollisuuden laiminlyönti voi poistaa petoksen rangaistavuuden Tapanin määrittelemien tulkintaperusteiden perusteella esimerkiksi silloin, kun seuraavat edellytykset täyttyvät: 1) Tapauksessa on kyse taloudellisesti merkityksellisestä oikeustoimesta, 2) tapaus muistuttaa yksityiskohdiltaan jotakin yleisesti tunnettua verkkopetostyyppiä, 3) asianomistaja on laiminlyönyt velvollisuutensa arvioida

¹⁴⁸ Myös korkeimmassa oikeudessa on esitetty kannanottoja sen puolesta, että asianomistajan selonottovelvollisuuden laiminlyönti voi poistaa petoksen rangaistavuuden yksittäistapauksessa. Ks. Esim. KKO 1950-II-122 ja eri mieltä olevien jäsenten lausunto tapauksessa KKO 2011:84.

oikeustoimeen liittyvät yksityiskohdat, seuraukset sekä riskit riittävän huolellisesti¹⁴⁹ 4) lisätiedon hankkiminen ja selonottovelvollisuuden täyttäminen olisi ollut suhteellisen helppoa ja vaivatonta, 5) tapaus on vaikuttanut liian hyvältä ollakseen totta ja 6) asianomistajalle on syntynyt konkreettinen epäily eli hän on pitänyt saamansa informaation todenvastaisuutta vähintään yhtä todennäköisenä kuin sen todenmukaisuutta. Lisäksi selonottovelvollisuuden laiminlyönnin vaikutusta arvioitaessa on otettava huomioon se, puoltavatko asianomistajan henkilökohtaiset ominaisuudet rangaistuksen määräämistä vai vaikuttavatko ne kenties selonottovelvollisuutta tiukentavasti, jolloin selonottovelvollisuuden laiminlyönti poistaa todennäköisemmin petoksen rangaistavuuden.

Asianomistajan selonottovelvollisuuden laiminlyönnin vaikutuksesta petoksen rangaistavuuteen on esitetty oikeuskirjallisuudessa myös eriäviä mielipiteitä. Esimerkiksi Ståhlberg on sitä mieltä, että petosrikossäännöksen soveltamista ei estä se, että henkilö olisi voinut päästä perille toisen vilpistä normaalia huolellisuutta käyttäen.¹⁵⁰ Ståhlbergin mukaan suhtautuminen asianomistajan selonottovelvollisuuteen on sidoksissa siihen, mihin perustamme ihmisten jokapäiväisen kanssakäymisen. Mikäli perustamme sosiaalisen vuorovaikutuksemme rehellisyydelle, petosrikossäännöksen soveltamista ei estä se, että erehdytty olisi päässyt perille informaation virheellisyydestä, jos hän olisi toiminut siten, kuin hänen kyvyillään varustetulta huolelliselta ihmiseltä voidaan odottaa. Jos taas vuorovaikutuksemme perustuu epärehellisyydelle, erehdyttäjä ei joutuisi rikosoikeudelliseen vastuuseen, mikäli potentiaalinen uhri laiminlöisi velvollisuutensa tarkistaa normaalin huolellisuuden vaatimusten mukaisesti esitettyjen tietojen todenperäisyyden.¹⁵¹

Mielestäni asianomistajan selonottovelvollisuuden ja sen mahdollisen laiminlyönnin vaikutusten arvioinnissa ei ole niinkään kyse siitä, mihin perustamme sosiaalisen vuorovaikutuksemme. Sen sijaan kyse on ennen kaikkea rationaalisen sekä irrationaalisen

¹⁴⁹ Ennakkomaksupetoksissa ja verkkovälitteiseen kaupankäyntiin liittyvissä petoksissa merkitystä on nähdäkseni myös sillä, onko asianomistaja laiminlyönyt velvollisuutensa selvittää riittävän perusteellisesti oikeustoimen toisen osapuolen luotettavuuden ennen oikeustoimeen ryhtymistä.

¹⁵⁰ Ståhlberg 1964, s. 94. Ståhlberg on kuitenkin samaan aikaan myös sitä mieltä, että asianomistajan oma huolimattomuus voi joissain tilanteissa johtaa siihen, että tekijä ei aikaansaa petoksen tunnusmerkistön edellyttämää erehdystä.

¹⁵¹ Ståhlberg 1964, s. 93.

toiminnan arvottamisesta¹⁵² sekä asianomistajan itsemääräämisoikeudesta. Koska asianomistajalla on itsemääräämisoikeuden perusteella oikeus päättää omista eduistaan, on asianomistaja myös vastuussa päätöksentekoon liittyvästä harkintaprosessista. Petoksen rangaistavuutta on mahdollista rajata silloin, kun uhri ei oman toimintansa perusteella ansaitse rikosoikeudellista suojaa.¹⁵³ Tilanne on tällainen silloin, kun taloudellisten asioiden hoidossa ei ole noudatettu riittävää huolellisuutta ja tarkkaavaisuutta.

4.2 Asianomistajan oman toiminnan vaikutusten arviointiin liittyvät haasteet

Kuten tästä tutkielmasta on käynyt ilmi, nykyisessä oikeustilassa sen arvioiminen, milloin asianomistajan oma toiminta vaikuttaa petosrikoksen rangaistavuuteen, vaatii paljon tapauskohtaista harkintaa ja punnintaa. Asianomistajan oman toiminnan ja asianomistajan oman toiminnan vaikutusten arviointi on täten kaikkea muuta kuin yksinkertaista. Tästä syystä nykyinen oikeustila aiheuttaa haasteita erityisesti lainkäytölle, mutta myös oikeustieteelle.

Asianomistajan oman toiminnan vaikutuksia arvioitaessa esiin nousee ensinnäkin väistämättä kysymys siitä, onko petosrikosten kontekstissa ongelmallista siirtää vastuuta asianomistajille. Kuten tämän tutkielman luvusta 3.1 käy ilmi, asianomistajan oman toiminnan huomioon ottaminen petosrikosten kontekstissa on kriminaalipoliittisesti perusteltua. Asianomistajan oman toiminnan vaikutuksia arvioitaessa on kuitenkin oltava varovainen sen suhteen, ettei asianomistajalle aseteta liian ankaraa vastuuta tapahtuneesta. Asianomistajan omaa toimintaa ja sen vaikutuksia arvioitaessa on tiedostettava, että jos selonottovelvollisuus asetetaan liian ankaraksi ja asianomistajan selonottovelvollisuuden laiminlyönti poistaa kaikissa tapauksissa petoksen rangaistavuuden, tekijöitä rohkaistaan rikolliseen toimintaan. Jos taas selonottovelvollisuus on liian lievä, rikosoikeusjärjestelmä tarjoaa asianomistajalle suojaa myös silloin, kun asianomistajan oma toiminta on irrationaalista ja riskialtista.¹⁵⁴ Kyse on tältäkin osin siis tapauskohtaisesta harkinnasta ja punninnasta.

Nykyisessä oikeustilassa asianomistajan oman toiminnan vaikutusten arviointi on pitkälti Tapanin määrittelemien tulkintaperusteiden varassa. Tapanin määrittelemät tulkintaperusteet

¹⁵² Tapani 2004, s. 120.

¹⁵³ Tapani 2017, Arviointiperusteet.

¹⁵⁴ Tapani 2017, Kolme esimerkkiä, Riskisijoitus.

eivät kuitenkaan ole yksiselitteisiä, ja niiden soveltaminen konkreettiseen yksittäistapaukseen on haastavaa. Tapani on itsekin korostanut, että tulkintaperusteet on kehitetty rikosoikeustieteessä ja todennut, että lainkäyttäjät tuskin tukeutuu sellaisenaan näihin tulkintaperusteisiin. Tulkintaperusteilla voi hänen mukaansa kuitenkin olla oikeudellista harkintaa jäsentävä ja tukeva implisiittinen vaikutus.¹⁵⁵

Tämän tutkielman aiheen näkökulmasta yksi suurimmista haasteista liittyen Tapanin määrittelemiin tulkintaperusteisiin on se, että Tapanin määrittelemiä tulkintaperusteita ei ole alun perin luotu luonnollisten henkilöiden selonottovelvollisuuden arviointia varten. Tapanin määrittelemät tulkintaperusteet perustuvat hänen väitöskirjaansa, jossa hän tarkastelee yritysten välisessä liiketoiminnassa esiintyviä petosrikoksia.¹⁵⁶ Tulkintaperusteet on näin ollen määritelty ennen kaikkea yritysten välistä liiketoimintaa ajatellen. Koska tulkintaperusteet on luotu oikeushenkilöiden toiminnan arviointia varten, niiden suora soveltaminen luonnollisten henkilöiden oman toiminnan ja selonottovelvollisuuden arviointiin on haasteellista.

Sen lisäksi, että asianomistajan selonottovelvollisuuden arviointia varten määriteltyjä tulkintaperusteita ei ole alun perin luotu luonnollisten henkilöiden oman toiminnan ja selonottovelvollisuuden arviointia varten, luonnollisten henkilöiden oman toiminnan vaikutusten arviointiin tuo haasteensa myös arvioinnin voimakas sidonnaisuus asianomistajan henkilökohtaisiin ominaisuuksiin. Se seikka, että asianomistajan henkilökohtaiset ominaisuudet vaikuttavat rikosoikeudellisen suojan tarpeen arviointiin, tekee petoksen tunnusmerkistöstä – ainakin teoreettisella tasolla – monimutkaisen. Petoksen tunnusmerkistön tulkinnassa on otettava huomioon asianomistajan henkilökohtaiset ominaisuudet. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että petoksen tunnusmerkistöä ei tulkita kaikissa tilanteissa samalla tavoin. Tämä on haaste erityisesti lainkäytön ennakoitavuuden näkökulmasta.¹⁵⁷

Nykyisessä oikeustilassa sen arvioiminen, milloin asianomistajan oma toiminta vaikuttaa petosrikoksen rangaistavuuteen, vaatii paljon sellaista tapauskohtaista harkintaa ja punnintaa, johon lainkäytössä ei tällä hetkellä todennäköisesti ole todellisuudessa mahdollisuuksia eikä

¹⁵⁵ Tapani 2017, Kolme esimerkkiä, Riskisijoitus.

¹⁵⁶ Tapani 2004, s. 3.

¹⁵⁷ Rikoslainkäytön ennakoitavuudesta ks. esim. Tapani et al. 2019, s. 180–184.

resursseja. Koska asianomistajan oman toiminnan huomioon ottamiselle on kuitenkin olemassa kriminaalipoliittiset perusteet, rikosoikeustieteen tulisi kehittää asianomistajan oman toiminnan ja sen vaikutusten arviointia varten entistä suoraviivaisemmat – mutta kuitenkin perustellut – tulkintaperusteet, joihin lainkäyttäjäkin voisi tarvittaessa tukeutua.

Asianomistajan oman toiminnan selkeämmälle systematisoinnille on olemassa perusteltu tarve.

5 Lopuksi

Tässä tutkielmassa olen selvittänyt, miten asianomistajan omaa toimintaa tulisi arvioida RL 36:1.1:n petosrikossäännöksen valossa. Olen tarkastellut asianomistajan omaa toimintaa erityisesti verkkopetosten kontekstissa ja etsinyt vastausta kysymykseen, miten asianomistajan oma toiminta vaikuttaa petosrikosten ja erityisesti verkkopetosten rangaistavuuteen. Tämän tutkielman perusteella asianomistajan oman toiminnan arvioinnissa nivoutuvat yhteen petosrikossäännöksessä tarkoitetun erehdyksen arviointi, asianomistajan perustellut odotukset sekä asianomistajan suostumus. Asianomistajan selonottovelvollisuus yhdistää nämä asianomistajan oman toiminnan arvioinnin kannalta merkitykselliset seikat toisiinsa.

Petosrikossäännöksen ensisijaisena tavoitteena on suojata yksilön omaisuutta.¹⁵⁸ Omaisuuden suoja perusoikeutena on vahvasti sidoksissa yksilön taloudelliseen itsemääräämisoikeuteen.¹⁵⁹ Itsemääräämisoikeuteen perustuen asianomistajalla on lähtökohtaisesti oikeus päättää itse oman omaisuutensa käytöstä. Asianomistajan itsemääräämisoikeuden mukainen oikeus päättää omista eduistaan pitää sisällään myös vastuun päätöksentekoon liittyvästä harkintaprosessista, ja tästä syystä omaisuuden suoja ei voida asettaa yksin rikosoikeusjärjestelmän varaan. Asianomistajan itsemääräämisoikeus edellyttää, että asianomistajan oma toiminta otetaan huomioon, kun arvioidaan petoksen rangaistavuutta. Mikäli petosrikossäännöksellä puututtaisiin yksilön taloudelliseen itsemääräämisoikeuteen aina silloin, kun yksilön valinnat määritellään hänen etunsa vastaisiksi, yksilön itsemääräämisoikeuden mukainen oikeus päättää omista eduistaan ei toteutuisi eikä kriminalisointi tällöin todellisuudessa turvaisi yksilön perusoikeuksien mukaista omaisuuden suoja.

Rikoslaista ei löydy asianomistajan omaa toimintaa koskevia säännöksiä. Asianomistajan oman toiminnan arviointi ja sen mahdollinen vaikutus petoksen rangaistavuuteen perustuvatkin ennen kaikkea rikoslain tulkintaan. Rikostunnusmerkistön taustalla olevan oikeushyvän suojeluintressi voi jossain tilanteissa puoltaa rangaistusvastuuta rajoittavaa

¹⁵⁸ Tapani 2004, s. 82 ja Tapani 2018, s. 629.

¹⁵⁹ Länsineva 2010, Omaisuuden suojan tulkinnallisia lähtökohtia, Yksilöllinen perusoikeus.

tulkintaa.¹⁶⁰ Lainsoveltamisella ja sallitulla tunnusmerkistön tulkinnalla voidaan rajata petoksen rangaistavuutta silloin, kun asianomistajan rikosoikeudellisen suojan tarve ei aktivoidu tai asianomistaja ei ansaitse rikosoikeudellista suojaa.¹⁶¹

Petosrikoksen tunnusmerkistön täyttyminen edellyttää, että asianomistaja erehtyy ja perustaa päätöksentekonsa tekijän antaman virheellisen, puutteellisen tai harhaanjohtavan tiedon varaan.¹⁶² Kun arvioidaan asianomistajan petosrikossäännöksen mukaista erehdystä, keskeistä on, millaisia perusteltuja odotuksia asianomistajalle on syntynyt. Tekijän välittämän informaation lisäksi asianomistajan oma toiminta vaikuttaa asianomistajalle syntyviin perusteltuihin odotuksiin ja sitä kautta erehdyksen syntymiseen tai syntymättä jäämiseen. Asianomistajan oma toiminta liittyy täten olennaisesti petoksen erehdystä koskevaan tunnusmerkkiin, ja samalla asianomistajan oman toiminnan arviointi kietoutuu osaksi petoksen tunnusmerkistöä.

Petosrikosten kontekstissa asianomistajan antama pätevä suostumus tekoon toimii petoksen tunnusmerkistön poissulkevana tekijänä, sillä asianomistajan antaessa pätevän suostumuksensa tekoon, hän ei voi erehtyä petosrikossäännöksessä tarkoitettulla tavalla.¹⁶³ Petosrikosten kontekstissa asianomistajan suostumus hahmottuu ennen kaikkea niin, että asianomistaja – tietoisena taloudellisen vahingon ja omaisuuden loukkaamisen mahdollisuudesta – tekee mahdollisesta riskistä huolimatta taloudellisen määräämistoimen. Asianomistajan antaman suostumuksen pätevyys riippuu ennen kaikkea siitä, onko asianomistaja normatiivisesti erehtynyt. Petosrikossäännöksessä tarkoitetun erehdyksen syntymisen arvioinnissa keskeistä on, millaisia selvitystoimenpiteitä asianomistaja on itse tehnyt, joten myös asianomistajan antaman suostumuksen pätevyys linkittyy lopulta asianomistajan omaan toimintaan ja selonottovelvollisuuteen.

Petosrikosten kontekstissa asianomistajalle on mahdollista asettaa tietynasteinen selonottovelvollisuus, sillä asianomistajalla on itsemääräämisoikeutensa perusteella yhtä aikaa sekä oikeus päättää omista eduistaan että vastuu tällaiseen päätöksentekoon liittyvästä

¹⁶⁰ Tapani et al. 2019, s. 184.

¹⁶¹ Tapani 2017, Arviointiperusteet.

¹⁶² Tapani 2004, s. 119 ja 137.

¹⁶³ Hahto 2004, s. 155.

harkintaprosessista. Asianomistajan selonottovelvollisuudessa on kyse asianomistajan normatiivisesta erehtymisestä eli siitä, onko asianomistaja erehtynyt petosrikossäännöksessä tarkoitetulla tavalla. Asianomistajan selonottovelvollisuuden arvioimiseksi Jussi Tapani on määritellyt kolme tulkintaperustetta. Nämä tulkintaperusteet ovat 1) suojelutarpeen periaate, 2) suhteellisuusperiaate ja 3) konkreettisen epäilyn -kriteeri.

Suojelutarpeen periaate korostaa riittävän perusteellista riskien arviointia, ja periaatteen mukaan informaation hankinta ja prosessointi on suunniteltava. Suhteellisuusperiaate tarkoittaa sitä, että asianomistajan omaa vastuuta arvioitaessa huomioon voidaan ottaa taloudellisten vahinkojen suuruus, vahinkojen todennäköisyys ja osapuolten mahdollisuudet selvitystoimenpiteisiin. Konkreettisen epäilyn -kriteerillä tarkoitetaan sitä, että oikeustoimen osapuolen tulee pyrkiä selvittämään toisen osapuolen antamien tietojen todenmukaisuutta, mikäli hän alkaa epäillä tietojen todenperäisyyttä ja hän pitää tietojen todenmukaisuutta ja todenvastaisuutta vähintään yhtä todennäköisinä.¹⁶⁴

Tapanin määrittelemien tulkintaperusteiden lisäksi asianomistajan selonottovelvollisuuden arvioinnissa on otettava huomioon myös asianomistajan henkilökohtaiset ominaisuudet. Asianomistajan henkilökohtaiset ominaisuudet vaikuttavat siihen, kuinka tiukka selonottovelvollisuus hänelle voidaan asettaa. Kaikki henkilöt eivät kykene syystä tai toisesta rationaaliseen päätöksentekoon, eikä tällaisten henkilöiden jättäminen petosrikossäännöksen tarjoaman suojan ulkopuolelle olisi kriminaalipoliittisesti perusteltua eikä oikeusjärjestyksen mukaista.¹⁶⁵ Henkilön omaisuutta on perusteltua suojata rikosoikeudellisin keinoin silloin, kun henkilö ei itse kykene rationaaliseen päätöksentekoon, ja hän tekee taloudellisia määräämistöitä, joiden merkitystä hän ei kykene ymmärtämään. Rationaaliseen päätöksentekoon kykenemätön henkilö ei voi olla samalla tavalla itsemääräämisoikeutensa perusteella vastuussa päätöksentekoon liittyvästä harkintaprosessista kuin normaalilahjoilla varustettu henkilö. Hän ei voi myöskään pätevästi suostua hänen yksityisen oikeushyvänsä loukkaukseen.¹⁶⁶ Rationaaliseen päätöksentekoon kykenemättömän henkilön selonottovelvollisuuden laiminlyöntiin ei täten tule suhtautua yhtä tiukasti kuin

¹⁶⁴ Tapani 2004, s. 195 ja Tapani 2017, Arviointiperusteet.

¹⁶⁵ Ståhlberg 1964, s. 92.

¹⁶⁶ Hahto 2004, s. 247.

normaalilahjoilla varustetun henkilön selonottovelvollisuuden laiminlyöntiin.¹⁶⁷ Toisaalta asianomistajalle voidaan asettaa hänen henkilökohtaisten ominaisuuksiensa perusteella myös tiukempi vastuu päätöksentekoon liittyvästä harkintaprosessista. Tällöin asianomistajan henkilökohtaiset ominaisuudet voivat vaikuttaa myös selonottovelvollisuuden laiminlyönnin arviointiin tiukentavasti.¹⁶⁸

Asianomistajan oman toiminnan vaikutus petoksen rangaistavuuteen on selvä silloin, kun asianomistaja on täyttänyt selonottovelvollisuutensa, ja hän ryhtyy saamastaan todenvastaisesta informaatiosta huolimatta oikeustoimeen. Mikäli asianomistaja tekee oikeustoimen, vaikka hän on tietoinen tekijän antamasta virheellisestä tai harhaanjohtavasta informaatiosta, ei kyseessä ole rikoslain mukaan rangaistava petos, sillä petoksesta rankaiseminen edellyttää, että tekijä onnistuu erehdyttämään toista henkilöä. Mikäli asianomistaja on tietoinen informaation virheellisyydestä, hän ei voi olla petosrikossäännöksessä tarkoitetulla tavalla erehtynyt.¹⁶⁹

Asianomistajan oman toiminnan vaikutusten arviointi muuttuu haastavammaksi, kun kyse on asianomistajan selonottovelvollisuuden mahdollisesta laiminlyönnistä. Kuten edellä olen todennut, asianomistajalla on itsemääräämisoikeutensa perusteella sekä oikeus päättää omista eduistaan että vastuu päätöksentekoon liittyvästä harkintaprosessista. Rikosoikeusjärjestelmän voidaan olettaa tarjoavan asianomistajalle suojaa vain silloin, kun asianomistaja on noudattanut riittävää huolellisuutta taloudellisten asioidensa hoidossa.¹⁷⁰ Petoksen rangaistavuutta on mahdollista rajata silloin, kun asianomistaja ei oman toimintansa perusteella ansaitse rikosoikeudellista suojaa.¹⁷¹ Tästä syystä asianomistajan selonottovelvollisuuden laiminlyönti voi yksittäistapauksissa poistaa petoksen rangaistavuuden. Se, milloin asianomistaja ei ansaitse selonottovelvollisuuden laiminlyönnin vuoksi rikosoikeudellista suojaa, ratkeaa tapauskohtaisen harkinnan perusteella.

¹⁶⁷ Hakamies 2021–2022, Petosrikokset, Petos (RL 36:1), Oikeudettomuus.

¹⁶⁸ Virtanen 2005, s. 567.

¹⁶⁹ Tapani 2004, s. 119. Ks. myös Ståhlberg s. 95 av. 86.

¹⁷⁰ Tapani 2004, s. 195.

¹⁷¹ Tapani 2017, Arviointiperusteet.

Verkkopetosten kontekstissa asianomistajan selonottovelvollisuuden laiminlyönti voisi poistaa petoksen rangaistavuuden esimerkiksi silloin, kun seuraavat edellytykset täyttyvät: 1) Tapauksessa on kyse taloudellisesti merkityksellisestä oikeustoimesta, 2) tapaus muistuttaa yksityiskohdiltaan jotakin yleisesti tunnettua verkkopetostyyppiä, 3) asianomistaja on laiminlyönyt velvollisuutensa arvioida oikeustoimeen liittyvät yksityiskohdat, seuraukset sekä riskit riittävän huolellisesti 4) lisätiedon hankkiminen ja selonottovelvollisuuden täyttäminen olisi ollut suhteellisen helppoa ja vaivatonta, 5) tapaus on vaikuttanut liian hyvältä ollakseen totta ja 6) asianomistajalle on syntynyt konkreettinen epäily eli hän on pitänyt saamansa informaation todenvastaisuutta vähintään yhtä todennäköisenä kuin sen todenmukaisuutta. Lisäksi selonottovelvollisuuden laiminlyönnin vaikutusta arvioitaessa olisi otettava huomioon se, puoltavatko asianomistajan henkilökohtaiset ominaisuudet rikosoikeudellisen suojan tarvetta ja rangaistuksen määräämistä vai vaikuttavatko ne kenties selonottovelvollisuuden arviointiin tiukentavasti, jolloin selonottovelvollisuuden laiminlyönti poistaisi todennäköisemmin petoksen rangaistavuuden.

Kun arvioidaan asianomistajan oman toiminnan vaikutuksia petoksen rangaistavuuteen, vaakakupissa painaa ensinnäkin rikolliseen toimintaan rohkaiseminen, mikäli selonottovelvollisuus asetetaan niin tiukaksi, että sen laiminlyönti poistaa aina petoksen rangaistavuuden. Toisaalta taas vaakakupissa painaa asianomistajan itsemääräämisoikeuden mukanaan tuoman vastuun poissulkeminen ja rikosoikeudellisen suojan tarjoaminen irrationaaliselle toiminnalle, mikäli selonottovelvollisuuden laiminlyöntiä ei huomioida ollenkaan lainkäytössä.¹⁷² Näiden kahden ääripään väliltä tulisi löytää tasapaino, kun arvioidaan asianomistajan oman toiminnan vaikutusta petoksen rangaistavuuteen.

Kuten tästä tutkielmasta käy ilmi, asianomistajan oman toiminnan ja sen vaikutusten arviointi on nykyisessä oikeustilassa vahvasti sidoksissa yksittäisen tapauksen yksityiskohtiin ja asianomistajan henkilökohtaisiin ominaisuuksiin. Tämä on haaste erityisesti lainkäytön näkökulmasta, sillä käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että petoksen tunnusmerkistöä ei tulkita kaikissa tilanteissa samalla tavoin. Voimakas riippuvuus tapauksen yksityiskohdista ja

¹⁷² Tapani 2017, Kolme esimerkkiä, Riskisijoitus.

asianomistajan henkilökohtaisista ominaisuuksista haastaa vaatimuksen rikoslainkäytön ennakoitavuudesta.¹⁷³

Rikoslainopin pitäisi kyetä kehittämään sellaisia vastuukriteeristöjä, jotka tuottavat sisäistä rationaalisuutta rikosoikeusjärjestelmään, mutta jättävät kuitenkin samalla tilaa oikeudellisen harkinnan kontekstuaalisuudelle.¹⁷⁴ Nykyisessä oikeustilassa asianomistajan oman toiminnan vaikutusten arviointi on pitkälti Tapanin määrittelemien tulkintaperusteiden varassa. Tapanin määrittelemät tulkintaperusteet eivät kuitenkaan ole yksiselitteisiä, ja niiden soveltaminen konkreettiseen yksittäistapaukseen on haastavaa. Nykyinen oikeustila edellyttää lainkäytöltä sellaista tapauskohtaista harkintaa ja punnintaa, johon ei todellisuudessa ole todennäköisesti mahdollisuuksia. Tämä asettaa oikeustieteelle ja erityisesti rikoslainopille tärkeän tehtävän. Petosrikosten kontekstissa asianomistajan oman toiminnan huomioon ottamiselle on olemassa kriminaalipoliittiset perusteet, joten asianomistajan oman toiminnan ja sen vaikutusten arviointia varten tulisi kehittää entistä suoraviivaisemmat, mutta kuitenkin perustellut, tulkintaperusteet. Asianomistajan oman toiminnan selkeämmälle systematisoinnille on olemassa perusteltu tarve.

¹⁷³ Rikoslainkäytön ennakoitavuudesta ks. esim. Tapani et al. 2019, s. 180–184.

¹⁷⁴ Tapani 2004, s. 86.